

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ Ι' • ΑΡΙΘΜ. 90 • ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1986 • ΧΕΣΒΑΝ 5747

מה טבו אהליך יעקב משכניתך ישראל

«Πόσον ὡραῖαι εἶναι αἱ κατοικίαι σου, Ἰακώβ, αἱ
σκηναὶ σου, Ἰσραὴλ».

(Αριθ. 24:5)

Μνήμη καί ἀκοή πολέμου

Τοῦ κ. ΧΡΗΣΤΟΥ ΜΑΛΕΒΙΤΗ

Η συγκλονιστικότερη ἐμπειρία τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου Ἰσως δέν προκύπτει ἀπό τά τραγικά περιστατικά του, πού λημμονοῦνται. Περισσότερο προέρχεται ἀπό τήν ὅλοένα ἀνανεούμενη συνειδητοποίησή μας πώς τοῦτος ὁ φριχτός πόλεμος δέν ἄφησε στούς περιλειπομένους κανένα μάθημα. Τό φοβερότερο γεγονός τοῦ αἰώνα μας, στό τέλος δέν μᾶς ἔσυντισε οὐδόλως, ἀφοῦ καὶ πάλι ἔνας ἐπικείμενος παγκόσμιος πόλεμος ἔξακολουθεῖ νά ρυθμίζει τίς σχέσεις τῶν κρατῶν μεταξύ τους. Καὶ προπαντός, ἡ πυρηνική του προοπτική σκοτεινιάζει τό μέλλον τοῦ ἀνθρώπου στή γῆ ὀλοτελῶς.

Μπορεῖ νά θυμούμαστε τά καθέκαστον συμβάντα τοῦ τελευταίου παγκοσμίου πολέμου. Ἀλλά πλέον ἀπό μακριά, ὡς ἴστορικοί ἀναδιφθέτες, ἡ ὡς κάποτε αὐτόπτες μάρτυρες πού ἀπό καιρό πλέον ἐλησμονήσαμε τά τοτινά αἰσθήματά μας: τοῦ φόβου, τῆς ἀγωνίας, τῆς ἐσχατης ἀπελπισίας.

Μᾶς χωρίζουν πλέον πολλές δεκαετίες ἀπό τότε. Καί θά λέγαμε πώς ἡ λησμονία ἔστω ἡ ἀπομείωση τῶν συγκινησιακῶν ἐντάσεων ἐγγράφονται στό νόμο τῆς ζωῆς. Ἡ ὁποία ζωὴ σπεύδει πρός τά ἐμπρός μέ τά καινούργια φύτρα τῆς τά ἀκμαῖα, πού μέ λευκή τή μνήμη πορεύονται πρός τό μέλλον ώσάν νά μή συνέβῃ τίποτε στό παρελθόν.

Μᾶς τρομάζει αὐτή ἡ ἀναισθησία τῆς ζωῆς. Μολονότι τῆς ἀποδίδομε δίκαιο. "Ἄν ἦταν νά μή διέφευγε ἀπό τόν κλοιό τῆς κάθε φορά θανάσιμης περιπλοκῆς τῆς θά εἶχε ἐκλείψει πρό πολλοῦ. Καὶ ἡ ζωὴ δέν πρέπει νά ἐκλείψει ἀπό τόν κόσμο τοῦτο. Γ' αὐτό περικαλύπτει τό παρελθόν της μέ τά πέπλα τῆς λησμονίας. "Ο, τι ἀπομένει μνήμη είναι τῶν βιβλίων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ζωὴ ἡ ἴδια εἶναι ἀτσάλινο ἔλασμα πού ἀπάνω του δέν πυρεῖ νά ἀποτυπωθεῖ ἡ ἴστορια. "Ἔτσι ἀμόλυντη ἀπό ἴστορια ἔχει τή δύναμη νά γράφει ὀλοένα καινούργια ἴστορια.

Ο ἀνθρωπος δύμως ἔχει τή βιολογική ζωὴ μόνον ὡς ύπόβαθρό του. "Οπου ἐπάνω του στηρίζεται ἡ πνευματική του ζωὴ. Ἐκεὶ δέν λέιτουργει ἡ λησμονία. Ἐκεὶ τελείται καὶ τελεσιουργεῖται ἡ ἀνάμνηση, πού είναι δρος τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Ἡ σώρευση τῆς ἐμπειρίας τοῦ παρελθόντος ἐπιφέρει τόν φωτισμό καὶ τίς συνειδητοποίησεις βάθους. Είναι ἡ ἀξιούμενη ἀπό τήν πνευματική ζωὴ διάσωση τῶν συμβαινόντων στή μικρή καὶ μυστηριακή σχεδία τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης, ἡ ὁποία διασχίζει τούς ζοφωμένους ὥκεανούς τοῦ. "Οντος.

Ἐν τέλει, ὁ δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος διασώζεται στό ἐπίπεδο τοῦ πνεύματος, ὡς ἡ μεγάλη Παιδεία τῆς ὁδυνόμενης ὑπαρξης. Πολλαπλή ἡ φρίκη αύτοῦ τοῦ

πολέμου, ἡ ὁποία μᾶς φέρνει πρός τήν ἀφετηριακή ἀπορία. Ἀπό πού βγήκε τόσο δαιμονικό κακό, καταμεσῆς μιᾶς Εὐρώπης πού είχε βαθιά γεωργηθεῖ ἀπό τό λνύ τῶν εὐγενέστερων ἰδεῶν, πού είχε δαψιλῶς κατασπαρεῖ ἀπό σπόρους τῶν ἡθικότερων προσδοκιῶν, πού είχε πλούσια ποτισθεῖ ἀπό τίς εὐεργετικές βροχές μιᾶς ἀνυπέρβλητης καλλιτεχνίας; Καὶ ὁ θερισμός ἡσαν οἱ δράκοντες· οἱ αἰμοσταγεῖς, οἱ φονικοί, οἱ τρομαχτικοί, πού οὔτε τά παραμύθια τούς φαντάστηκαν ποτέ.

"Ωστε τό κακό φωλιάζει καὶ στήν ψυχή τοῦ πιστού καλλιεργημένου ἀνθρώπου! "Ωστε ὁ πολιτισμός είναι μιά νησίδα (μέσα στήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου) καταμεσῆς τῆς θάλασσας τῶν κοιμισμένων ἐνστίκτων τῆς καταστροφῆς, πού σάν τούτα διεγερθοῦν κατακαλύπτουν τή νησίδα καὶ παρασύρουν στόν ἀγριό παφλασμό τους ὅσα ἐπάνω τῆς ἔχουν κτισθεῖ!

"Ἐκτοτε γνωρίζομε ὅτι ζούμε στής ἀκρογυαλιές τῆς θάλασσας τοῦ μίσους, πού ὅταν διεγερθεῖ θά μᾶς σαρώσει. "Ἐκτοτε ζούμε δίπλα στής πυρηνικές κεφαλές πού ἀκατάπαυστα ἐπί σκοπόν μᾶς σημαδεύουν. "Ολοι οἱ ἀνθρωποι, καὶ ὁ καθένας μας χωριστά, ἔχομε καταδικασθεῖ στήν ἐσχάτη τῶν ποινῶν καὶ τά ὅπλα τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἀποστάσματος ἡδη μᾶς σημαδεύουν. 'Ο ἐπικεφαλῆς ἀναμένει τήν ἐντολή νά φωνάξει τό «πύρ». "

Πρόκειται γιά τήν πλέον χαλεπή ὥρα τῆς παγκόσμιας ἴστορίας, ὕστερα ἀπό τόν πλέον χαλεπό πόλεμο τοῦ ἀνθρώπου.

Βέβαια, ἔνας παγκόσμιος πόλεμος ἐγέννησε τόν "Ομηρο, τήν Παιδεία τῆς Ἑλλάδος. Πολλοί παγκόσμιοι πόλεμοι, στής εύρεις πεδιάδες τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, μέ τούς πολλούς Ναβούχοδονόσορες, ἐγέννησαν τή Βίβλο, τήν παιδεία τῆς Δύσους. Μέ τόσα βαρύ τίμημα, λοιπόν, κερδίζεται ἡ ἐμβάθυνση τοῦ πνεύματος, ἡ ἀκραία του αὐτοσυνειδησία! Μιά ἀποκαλυπτική ἴδεα, λοιπόν, πού ἀστράφτει ἔξαφνη καὶ καταλάμπει τόν ούρανό τῆς ἐγκοσμιδητάς μας, προϋποθέτει ἀσήκωτο πόνο καὶ συντρίμο καὶ σκοτωμό.

Αὐτές οἱ ἀνάλαφρες ἴδεες, οἱ ὁποίες πετοῦν ώσάν λευκά περιστέρια ἀπό συνειδησή σέ συνειδησή, καὶ τίς λαλαρύουνται καὶ τίς αἴρουν πρός τά ὑψη, ἴστορικῶς είναι πολύ βαριές, ἱδιο μολύβι. Πρέπει νά ἐκκαμινευθοῦν βουνά ὁδύνται γιά νά σταλάξει ἔνας κόμπος ἀπειθούν χρυσοῦ. Τής "Ἄρτας τό γεφύρι πρέπει νά στεριωθεῖ στό νεκρό κορμί τῆς γυναίκας τοῦ ἱδιου τοῦ πρωτομάστορα! ("Ἡ ἱδιοφυΐα τοῦ δημοτικοῦ ποιητή είναι ἀνυπέρβλητη). "Ο ποιος περνάει τά γεφύρια τοῦ πολιτισμοῦ πρέπει νά συνειδητοποιεῖ ὅτι στά θεμέλεια τους ἔχει ἡχήσει σπαρακτική κραυγή σφαζομένου.

ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: "Αποψίς τοῦ 'Ἐχάλ Ακόδες' τῆς Μεγάλης Συναγωγῆς τοῦ Τέλ Αθίβ

Τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου οἱ νεκροὶ ἔχουν ταφεῖ ἀπό καιρό. Καί ὁ θρῆνος ἔχει καταπαύσει. Τά ἐρείπια ἀποσύρθηκαν ἀπό καιρό. Στά διανοιγμένα πεδία καινούργιες πόλεις σφύζουν ἀπό νέα ζωή. Πού ἡ ἐπιθανάτια κραυγή παιδιού στά θεμέλιά τους τίς ἀκυρώνει ἡθικῶς, ἵσως καὶ μεταφυσικῶς, καὶ τίς καθιστᾶ ιερόσυλες.

Δέν είναι γνωστές δύλες οἱ κραυγές τῶν ἀθώων παιδιῶν πού ἐμαρτύρησαν στὸν πόλεμο, παρὰ μόνο στοὺς δρφανεμένους γονεῖς τους. Μιά ἀπό αὐτές τίς φωνές φρόντισε ἡ τύχη νά γίνει ἐπώνυμη μέσα στὴν ιστορία. Εἶναι ἡ φωνή τῆς μικρῆς "Ἀννας Φράνκ. Τά ἀθῶα τῆς μάτια καθρέφτιζαν τούς γαλανούς οὐρανούς μᾶς πρώιμης καὶ εὔτυχισμένης εύαισθησας. Τά ἀλλοιωρισε φριχτά ἡ φρίκη τῶν στρατοπέδων συγκέντρωσης καὶ τά κατασκῶσε τό σκότος τῆς θηριωδίας τῶν δημίων της. Δέν μπορεῖ νά ζητήσει ἡ παιδούλα τοῦ "Αμστερνταμ τή δικαιωσή της, διότι είναι πλέον ἀνήμπορη, ὅπως ἀνήμπορη ἦταν τὴν δλέθρια ἡμέρα πού τὴν ἅρπαξαν τά καμόνια τοῦ θανάτου γιά νά τή στοιβάξουν στούς τόπους δου πιερουργεῖτο ἡ φρίκη. Τή δικαιώση πρέπει νά τήν παραχωρήσουμε ἐμεῖς, ἀπό δικό μας χρέος.

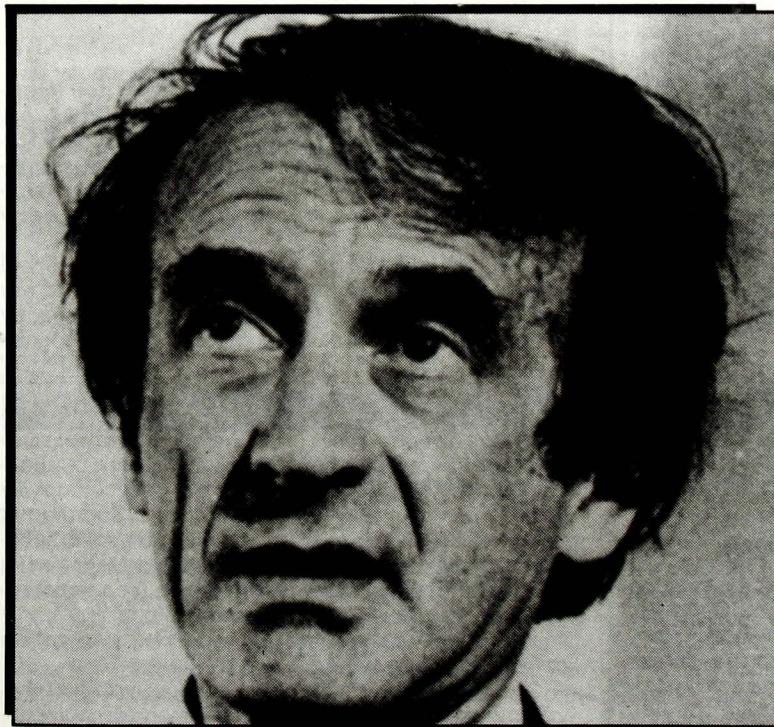
"Ο τρόμος τῆς "Ἀννας Φράνκ δέν θά πάγωσε τὴν εὔστροφη διάνοιά της, πού θά ἀπορούσε βαθιά γιά τά συμβαίνοντα στὸν τόπο τὸν πλέον πολιτισμένο τῆς ὑφῆλιον. Πρός τί τόσο δαιμονικό κακό; "Ολόκληρη ἡ παγκόσμια ιστορία δέν μπορεῖ νά ἀποκριθεῖ στὴν ἀπορία τοῦ φονευμένου παιδιοῦ. Τουλάχιστο ἔτσι ἡ ἀθώα παιδούλα μᾶς κρατάει σὲ ἐγρήγορση. Καὶ τοῦτος είναι ἔνας τρόπος δικαιώσεως, πού ἵσως γαληνέψει τὴν ἄθαφην ψυχή της.

('Από τήν «Εὐθύνη»,
Σεπτέμβριος 1983)

ΕΛΙΕ ΒΙΖΕΝΤΑΛ

Τό Νόμπελ Εἰρήνης στό «Όλοκαύτωμα»

Τό Νόμπελ Εἰρήνης '86 ἀπονεμήθηκε στὸν 'Ελιε Βίζελ, συγγραφέα καὶ δημοσιογράφο, 58 ἔτῶν πού ἐπέζησε τοῦ "Αουσβίτς καὶ τοῦ Μπούχενβαλντ καὶ ἀφιέρωσε τή ζωή του στό νά μην ξεχαστεῖ τό 'Ολοκαύτωμα... «Εἴμαι βαθύτατα συγκινημένος», εἶπε στό σπίτι του, στή Νέα Υόρκη, ὅταν τοῦ ἀνήγγειλαν, τηλεφωνικά, τή βράβευσή του. «Τό Νόμπελ θά μοῦ ἐπιτρέψει νά μιλήσω καὶ νά ἀκουστῶ», πρόσθεσε. «Δέν ἔπαψα ποτέ μου νά μιλῶ, ἀλλά, σ' αὐτή τήν περίπτωση, νομίζω ὅτι οἱ ἀνθρώποι θά μέ ἀκούσουν πιό προσεκτικά, ἢ, περισσότεροι ἀνθρώποι θά μέ ἀκούσουν τώρα. Αὐτό είναι καὶ τό νόημα τῆς διακρίσεως». Σέ τηλεοπτική συνέντευξη πρός τά νορβηγικά κανάλια, πού είχε μαγνητοσκοπηθεῖ προκαταβολικά — ὁ Βίζελ είχε, ἐπανειλημένα, προταθεῖ γιά τό Νόμπελ Εἰρήνης — ὁ καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βοστώνης ἐδωσε τό πικρό πορτραΐτο τῆς ἐποχῆς μας, σήμερα. «Τό μίσος, ὁ ρατσισμός καὶ ὁ φανατισμός ἐπικρατοῦν στόν κόσμο μας πού είναι σὲ φοβερή κατάσταση! Δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει εἰρήνη ἀνάμεσα στά Σθνη, ὅταν ὁ ρατσισμός, ὁ ἀντισημιτισμός καὶ κάθε μορφή ἐγωϊστικοῦ φανατισμοῦ σφραγίζει τήν ἐποχή μας. Τί εί-

'Ελιε Βίζελ: Τό Νόμπελ θά μοῦ ἐπιτρέψει νά μιλήσω καὶ νά ἀκουστῶ

Τό συγγραφικό του ἔργο

«Ο Βίζελ είναι ἔνας ἀπό τούς σημαντικότερους πνευματικούς ἡγέτες καὶ τό μήνυμά του στὴν ἀνθρωπότητα, βασισμένο στήν προσωπική του ἐμπειρίᾳ ὡς κρατουμένου είναι ἐρήμην καὶ ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια. Ή πεποίθησή του δτοι οἱ δυνάμεις πού μάχονται τό κακό στόν κόσμο μποροῦν νά θριαμβεύσουν, είναι ἔνα πιστεύω πού ὀφείλεται σὲ ἐπώδυνο προσωπικό βίωμα», τονίζεται στήν ἀνακοίνωση τῆς Ἐπιτροπῆς Νόμπελ.

Ο Γάλλος συγγραφέας, Φρανσουά Μωριάκ, προλόγισε τό πρώτο μυθιστόρημά του «Νύχτα» (1958) πού ἐμπεριέχει τίς ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς του ἡλικίας στά στρατόπεδο συγκεντρώσεως.

Συνέχεια αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ἀποτελοῦν τά ἔργα «Η αύγή» καὶ «Η Μέρα». Τό συγγραφικό του ταλέντο ἐπιβεβαίωσαν τά βιβλία του «Ο ζητιάνος τῆς Ιερουσαλήμ» (Βραβείο Μέντισις 1968), «Η διαθήκη ἐνός γιού», «Σημεία ἐξόδου», πού ἀναφέρονται μόνιμα στά θέματα τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ.

vai, ἄλλωστε, ὁ πόλεμος παρά ἡ ἀνώτατη ἔκφραση τοῦ φανατισμοῦ, τοῦ ρατσισμοῦ, τοῦ ἀντισημιτισμοῦ;...

Δέν βραβεύτηκα ἐγώ, ἀλλά ἡ Μνήμη Ὀλοκαυτώματος, ἡ αἰτία πού πρέπει νά μήν ξεχνᾶμε, ἀν δέν θέλουμε νά ἐπαναληφθεῖ ἡ γενοκτονία, πίσω ἀπό κάποιο ἄλλο προσωπεῖο φανατισμοῦ καὶ ρατσιστικῆς ἀντίληψης».

Ο Βίζελ γεννήθηκε στις 30 Σεπτεμβρίου 1928 στό Σίγκετ, μικρή πόλη τῆς Τρανσυλβανίας, στά ρουμανικά σύνορα κοντά στήν Οὐκρανία. Ο δάστος καταστηματάρχης πατέρας του ὁ Σλόμο Βίζελ, μίλησε στό παιδί γιά τήν ἀξία τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ καὶ γιά τά ἀνθρώπινα δικαιώματα. Ἡ μητέρα του Σάρα ἐπέμεινε καὶ πέτυχε ὁ γιός της νά διδαχθεῖ τά ιερά βιβλία τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ κοντά σέ σοφούς καθηγητές. Καί ὁ Ἐλίε ἔγινε ἐνας λόγιος μυστικιστής, ἀφοῦ πέρασε μέσα ἀπό τήν ἀνείπωτη κόλαση γερμανικῶν στρατοπέδων συγκεντρώσεως. Τήν ἀνοιξη τοῦ 1944 οἱ ναζί ἐστειλαν τούς 15.000 Ἐβραίους συμπολίτες του στήν Πολωνία, στό "Αουσβίτς". Εκεὶ εἶδε τή μητέρα του καὶ τή μικρότερη ἀδελφή του νά πεθαίνουν στούς θαλάμους τῶν ἀερίων. Ἐκείνον καὶ τόν πατέρα τους τούς ἐστειλαν στό Μπούχενβαλντ, ὅπου ὁ Σλόμο πέθανε ἀπό πείνα καὶ δυσεντερία. Σέ ἥλικια 15 ἑτῶν, ζωντανός νεκρός, ὁ Ἐλίε, ἀπελευθερώθηκε, ξαναβρήκε τίς δύο μεγαλύτερς ἀδελφές του καὶ ἐγκαταστάθηκε στή Γαλλία. Σπούδασε στή Σορβόννη καὶ δίδασκε τή Βίβλο. Μετά, πήγε στήν Ἰνδία, ὅπου ἔμαθε ἀγγλικά καὶ σπούδασε συγκριτικό ἀσκητισμό. Στή συνέχεια, πήγε τό 1948 στήν Παλαιστίνη, ὅπου ἀρχίσε νά ἐργάζεται ὡς δημοσιογράφος καὶ νά γράφει γιά τόν ἀγώνα τοῦ Ἰσραήλ νά ξαναγίνει ἔθνος. Τό 1956, ὡς ἀνταποκριτής μιᾶς ἐφημερίδας τοῦ Τέλ Ἀβίβ, ὁ Βίζελ ἐστάλη νά καλύψει τίς ἐργασίες στά Ἡνωμένα "Εθνη". Εκεὶ, στήν Τάιμις Σκουαίρ τής Νέας Υόρκης, τόν χώπησε ἐνα ταξί. Στήν ἀνάρρωση, ἀποφάσισε νά ἐγκατασταθεῖ στήν Αμερική καὶ νά ἀγωνιστεῖ ἀπό ἐκεῖ σ' αὐτό πού είχε τάξει ὡς σκοπό τής ζωῆς του — νά μήν ξεχάσει ἡ ἀνθρωπότητα τό "Αουσβίτς" καὶ τό Μπούχενβαλντ, τούς ἀνθρώπους πού ἔγιναν «νούμερα» καὶ μετά σκιές θανάτου. Γι' αὐτό τόν ἀπεκάλεσαν «ἰεραπόστολο τῶν νεκρῶν» ἐπειδή στά βιβλία του καὶ στά ἄρθρα του ἔδινε τή συγκλονιστική μαρτυρία τοῦ τί είχε συμβεῖ. Ο Βίζελ τιμήθηκε τόν Ἀπριλίο τοῦ 1985 μέτό ἀνώτατο Χρυσό Μετάλλιο τοῦ Κογκρέσου, τό ὅποιο τοῦ ἀπένειμε ὁ πρόεδρος Ρέγκαν γιά τήν ίδιοτήτα του ὡς ἐπικεφαλῆς τοῦ Αμερικανικοῦ Συμβουλίου Μνήμης Ὀλοκαυτώματος, σέ συνδυασμό μέ τή δουλειά του στήν προώθηση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ τήν λογοτεχνική του συμβολή. Ή δέ τελετή τής ἀπονομῆς είχε πάρει ὑπέρμετρη δημοσιότητα γιατί ὁ Βίζελ προσπάθησε νά ἀποτρέψει τόν Ρέγκαν νά ἐπισκεφθεῖ τό νεκροταφεῖο στό Μπίτμπουργκ, ὅπου ἦταν θαμμένοι οἱ ἀξιωματούχοι ναζί. «Ἡ θέση σας δέν είναι ἐκεῖ, κύριε πρόεδρε», τοῦ είχε πεῖ. «Ἡ θέση σας είναι μέ τά θύματα τῶν Εξ-Εξ.

Ἡ ἑκλογή τής ἐπιτροπῆς Νόμπελ, ἡ ὁποία συχνά προκαλεῖ ἐντονες ἀντιδράσεις, ἐπικροτήθηκε ἐφέτος σχεδόν ἀπό τήν πλειοψηφία τοῦ πολιτικοῦ κόσμου.

«Ἀκόμη καὶ ὁ ἐκπρόσωπος τής Ὀργανώσεως γιά τήν Ἀπελευθέρωση τής Παλαιστίνης στό "Οσλό", Ὁμάρ Κιτριμό ἔξεφρασε τήν ἐπιδοκιμασία τής δραγανώσεώς του τονίζοντας ὅτι ὁ Βίζελ ἀγωνίζεται γιά τά δικαιώματα τῶν μειονοτήτων καὶ πώς τό Νόμπελ Εἰρήνης ἵσως τόν δηγήσει νά στρέψει τήν προσοχή του στόν ἀγώνα τοῦ παλαιστινιακοῦ λαοῦ.

‘Η δρ. Ρήτα Λεβή - Μονταλτσίνι
Βραβείο Νόμπελ Ιατρικής 1986

□ Rίτα Λεβή - Μονταλτσίνι — Στάνλεϋ Κόεν

‘Η δρ. Ρήτα Λεβή Μονταλτσίνι, 77 ἑτῶν, τοῦ Ἰνστιτούτου Κυτταρικῆς Βιολογίας τής Ρώμης καὶ δός. Στάνλεϋ Κόεν, 63 ἑτῶν, τής Ιατρικής Σχολής τοῦ Πανεπιστημίου Βαντερμπίλτ τής Νάσβιλ τοῦ Τεννεσή, τιμήθηκαν μέ τό βραβείο γιατί οἱ ἐργασίες τους ἀνοιξαν νέους δρόμους στήν ψευδα τής ἀναπτύξεως τῶν κυττάρων.

Στήν ἀνακοίνωση τής Καρολίνσκα τονίζεται ὅτι οἱ ἀνακαλύψεις τῶν δύο ἐπιστημόνων, στή δεκαετία τοῦ 1950 καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1960, μποροῦν νά βοηθήσουν στήν ταχύτερη καὶ καλύτερη ἐπούλωση τῶν δερματίκων παθήσεων καὶ παράλληλα αὔξανουν τίς πιθανότητες ἐπιβιώσεως τῶν πρόωρα γεννημένων παιδιῶν.

«Τά ἐπιτεύγματα τής ψευδα τῶν δύο ἐπιστημόνων ὃσον ἀφορᾶ τό νευρικό παράγοντα ἀναπτύξεως» καὶ τό «ἐπιδερμικό παράγοντα ἀναπτύξεως», συμβάλλουν στήν καλύτερη κατανόηση τῶν γενεσιούργων αἰτίων πολλῶν ἀσθενεῶν, ὅπως είναι οἱ δυσπλασίες, οἱ κακοήθεις δύγκοι, οἱ γενετικές ἀνωμαλίες, ἡ καθυστέρηση τής ἐπουλώσεως τῶν τραυμάτων, ἀλλά καὶ ἡ ἐκφυλιστική νόσος τοῦ Ἀλτσχάιμερ (γεροντική ἄνοια) ἐνώ διευκολύνουν τήν τελειοποίηση τῶν τεχνικῶν τής καλλιέργειας τῶν κυττάρων», ἀναφέρεται στήν ἀνακοίνωση.

Οἱ ἀνακαλύψεις τῶν δύο ἐπιστημόνων ἀν καὶ ἔγιναν τουλάχιστον μία τριακονταετία πρόν, ἀρχισαν μόλις τά τελευταῖα δέκα χρόνια νά χρησιμοποιοῦνται κλινικά, ἴδιαίτερα ὁ ἐπιδερμικός παράγοντας ἀναπτύ-

Ο δρ. Στάνλεϋ Κοέν: Βραβείο Νόμπελ Ιατρικής 1986

ξεως, ό όποιος έχει έλεγχθει κλινικά, στίς ΗΠΑ, τή Σουηδία και πολλές άλλες χώρες.

‘Η δρ. Λεβή - Μονταλτσίνι είναι ή πρώτη έπιστημων πού άπειδειξε τήν ύπαρξη και τό ρόλο τού παράγοντα άναπτυξεως τών νευρικών κυττάρων στήν άνάπτυξη τού νευρικού συστήματος, ένω ό Στάνλεϋ Κοέν άπειδειξε τήν ύπαρξη παράγοντα άναπτυξεως τής έπιδερμίδος πού έπεμβαίνει στόν πολλαπλασιασμό και τή διαφοροποίηση τών κυττάρων τής έπιδερμίδος άλλα και άλλων ίστων.

Σέ κέντρο προσφύγων

□ ‘Η δρ. Λεβή Μονταλτσίνι γεννήθηκε και σπούδασε στό Τορίνο. Στή διάρκεια τής γερμανικής είσβολης στήν Ιταλία, στόν Β’ παγκόσμιο πόλεμο, έπειδή ήταν Εβραία, άναγκασθηκε νά καταφύγει στή Φλωρεντία

όπου έργαστηκε ως γιατρός σέ ένα κέντρο προσφύγων.

Τό 1951 πήγε στίς Ήν. Πολιτείες, όπου έως τό 1972 έργαστηκε ως καθηγήτρια Βιολογίας στό Πανεπιστήμιο Σαίντ Λιούνις τής Ουάσιγκτον. Έπειτα στήν Ιταλία τό 1977 και σήμερα έξακολουθει νά έργαζεται ως διευθύντρια τού τμήματος Ερευνών Κυτταρικής Βιολογίας τού Εθνικού Συμβουλίου Επιστημονικών Ερευνών, στή Ρώμη.

‘Η δρ. Λεβή Μονταλτσίνι, ό όποια έχει και τήν άμερικανή ύπηκοότητα, είναι ή τρίτη ιταλική καταγωγής γιατρός στήν όποια άπονέμεται τό βραβείο Νόμπελ Ιατρικής, άπό τό 1969.

□ ‘Ο δρ. Στάνλεϋ Κοέν, Εβραίος τό θρήσκευμα, γεννήθηκε στό Μπρούκλιν τής Νέας Υόρκης όπου μαθήτευσε. Σπούδασε στό κολλέγιο Ομπερλίν τού Οχάιο και έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στό Πανεπιστήμιο τού Μίτσιγκαν.

‘Αργότερα, έργαστηκε στήν Ιατρική Σχολή τού Πανεπιστημίου τού Κολοράντο και στό Πανεπιστήμιο Σαίντ Λιούνις τής Ουάσιγκτον όπου και συνεργάστηκε στενά με τήν δρ. Λεβή Μονταλτσίνι.

(Τά κείμενα γιά τά Νόμπελ προέρχονται άπό τήν «Καθημερινή», 14 και 15.10.1986).

Τά συγχαρητήρια του Κ.Ι.Σ.

Τό Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο έστειλε στόν κ. Eli Wiesel τό παρακάτω τηλεγράφημα, ύπογεγραμμένο άπό τούς πρόεδρο και γεν. γραμματέα κ.κ. Ιωσήφ Λόβιγγερ και Δαυίδ Σαρφαττή.

«Ο Εβραϊσμός τής Ελλάδος, ό όποιος κατά 86% άποδεκατίστηκε τήν ίδια έποχή και στό ίδιο μέρος άπό τούς ίδιους πού έξόντωσαν τήν οίκογένειά σας και έκαναν και σάς νά υποφέρετε σέ μιά ήλικια πού έπρεπε νά χαρείτε τή νεότητά σας, μέ μεγάλη χαρά και ένθουσιασμό πληροφορήθηκε τή δικαιότατη άπόφαση τής άπονομής τού Βραβείου Νόμπελ Ειρήνης. Σᾶς στέλνουμε τά θερμά μας συγχαρητήρια και ευχόμαστε στό Θεό νά σᾶς δίνει ύγεια και δύναμη γιά νά συνεχίζετε τό μέχρι τώρα θεάρεστο έργο σας».

ΠΡΙΝ 80 ΧΡΟΝΙΑ

‘Η Ισραηλιτική Κοινότης Αθηνῶν

“Ολα προοδεύουν εις τόν κόσμον και τάς Αθήνας ούτε μπορούσε νά κάμη έξαιρεσιν τού κανόνος ή φιλοπρόσδος Ισραηλιτική Κοινότης τής πόλεως μας. Τωντί εις τό διάστημα τών έξι τελευταίων έτων έχει προοδεύσει πολύ. Τήν πρώτην άχουροειδή έκεινην Συναγωγήν άντικατέστησε νέα και εύπρόσωπος, έπι τής όδού Μελιδόνη, τό Ισόγειον τής όποιας χρησιμεύει ως σχολεῖον. Τό Ισραηλιτικόν νεκροταφεῖον είνε, τώρα, Ιδαι-

τερον, έπιμελημένον, μέ φυλακεῖον κ.λπ. Έν γένει ή περιουσία τής Κοινότηος άντιπροσωπεύει ύπέρ τάς 40.000 δρχ., ένω μέχρι πρότινων έτων ήτο ούσιαστικώς άνυπαρκτος, τά δέ μέλη της, εις τυχόν άτυχίας τού βίου των, έπρεπε νά καταφεύγουν εις τήν φιλανθρωπίαν τών εύπόρων ομοιθρήσκων των, δεδομένου δτι ή Ισραηλιτική Κοινότης τών Αθηνῶν έστερείτο πάσης οικονομικής ίκμαδος».

(Εστία, 4.4.1906)

Φιλοσοφία καί λογοτεχνία

τῶν Ἑβραίων τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας

Τοῦ ΛΑΖΑΡΟΥ ΒΕΛΕΛΗ

Γνωστόν τυγχάνει ότι μετά τήν ύπο τῶν Ἀράβων καθυπόταξιν τῆς Ἰσπανίας οἱ Ἑβραῖοι μετέφεραν εἰς τήν χώραν ταύτην ἐκ τοῦ Ἰράκ τὸ κέντρο τῆς πνευματικῆς τῶν δράσεως καί αὐτόθι ἔμαθαν ἀπό τούς νέους κυριάρχους ὅμοιού μὲ τήν χρῆσιν τῶν στιγμῶν πρός παράστασιν τῶν φωνηντῶν τά δόποια δέν ύπάρχουσιν εἰς τὰ ἀλφάβητα τῶν σημιτικῶν γλωσσῶν καί τήν ὄμοιο-καταληξίαν εἰς τήν κατασκευήν τοῦ στίχου, εἰ καί, ὡς ὁρθῶς παρετήρησεν ὁ Δόν Ισαάκ Ἀβραβανέλ, κατά τήν ἀποδοχήν τῶν συστημάτων του ὃν δέν περιορίσθησαν εἰς τήν ἀπλήν ἀπομίμησιν, ἀλλά καί τά ἐπηγένησαν καί πολλαχώς ἐβελτίωσαν. Εἰς τούς Ἑβραίους ὄφελεται κατά μέγα μέρος ἡ ἐν τῇ Δύσει διάδοσις τῆς ἐλληνικῆς σοφίας πολλούς αἰώνας πρό τῆς αὐτόσε μεταναστεύσεως τῶν δασούχων τοῦ Βυζαντίου, τοῦτο δέ διότι αὐτοὶ μετέφραζον λατινιστικά ἔργα τῶν ἀρχαίων τά δόποια προηγουμένων χάριν τῶν Ἀράβων είχαν μετενεχθῆ εἰς τούτων τήν γλώσσαν.

Καὶ οἱ Ἑβραῖοι οἱ ὄποιοι ἀπό τήν ἐποχήν τῶν Σελευκίδῶν ἔδειξαν εἰς τήν πατρώων τῶν ἑστίαν ἀγάπην διά τήν θύραθεν παιδείαν ἔξηκολούθουν φιλοσοφοῦντες καὶ ἐν τῇ νοτιοδυτικῇ Εύρωπῃ ύπο τούς "Ἀραβᾶς" ἐκ παραλλήλου δέ μέτ' αὐτῶν ἐργαζόμενοι ἐδημιούργησαν τήν θαυμαστήν τῶν λογοτεχνίαν τῆς Ἰσπανικῆς περιόδου ἡ δοπία περιλαμβάνει πέντε ἔκατονταεπτήριδας τῆς Ἰστορίας τῶν, καὶ τῆς δόπιας πλήν πολλῶν ἀλλων ἔξαίρετον προϊόν είναι τό ἔργον τοῦ Μαϊμονίδου (ἀποθανόντος περὶ τό 1204 μ.Χ.) γραφέν πρός διάσωσιν τῆς κλυδωνίζομένης θρησκείας καὶ δυνάμενον πρός παράστασιν τῶν ἑκατέρωθεν ἀντιθέτων τάσεων νά ἀντιπαραβληθεῖ πρός τήν σύγχρονον ἐργασίαν τοῦ "Ἀραβος Ἀβερροέ" καταλήξαντος εἰς συμπεράσματα υλιστικά καὶ καθ' ὅλου ἀντιθρησκευτικῆς διδασκαλίας.

"Οτι ἀνάλογος ἐκ παραλλήλου δράσις ἔχεται διστοιχία διά τῶν ὄποιων ἡδύνατο νά ἀποδειχθῆ τοῦτο, ἀλλ' οὐδεμία μέχρι τοῦδε ἐγένετο φροντίς περὶ προστηκόσης ἐρεύνης καὶ χρησιμοποίησεως τῶν περὶ τούτου πηγῶν. Δέν θά είναι βεβαίως ὑπερβολὴ ἐάν, λόγου χάριν, εἴπωμεν διτι ἀπάξαπαντες οἱ "Ἐλληνες ἀγνοοῦσιν διτι ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη" ἐπεμψεν ἀποκρισάριον εἰς Λούκκαν τῶν Ἑβραίων τῆς ύπηκοον Καλώνυμον πρός συνάντησιν Καρόλου τοῦ Μεγάλου, ὁ ὄποιος μετέβη εἰς τήν πόλιν ἐκείνην μετά τήν ἐξ ὀλοκλήρου καθυπόταξιν τῶν Λογγιθράδων ὅπως πανηγυρίστην ἐν τῇ βορείω Ιταλίᾳ ἐγκατάστασιν τῆς κυριαρχίας του. Τό διάβημα ἐκείνο τῆς Εἰρήνης είχεν ἀναμφιβόλως σκοπόν τήν συνένωσιν τῶν δύο τημημάτων τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἀκριβῶς τότε διά τῆς στέψεως τοῦ Καρόλου χωρισθέντων ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ πῶς μέν διεξήχθησαν αἱ περὶ τούτου διαπραγματεύσεις ίδιαιτεραι ίστορικαί ἔρευναι θά φέρωσιν ἵσως εἰς φῶς, φαίνεται ὅμως διτι δι Καλώνυμος δέν ἐπανήθεν εἰς τήν Ἀνατολήν, δέ Αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τιμάριον ἐν Γαλλίᾳ παρά τά Πυρηναῖα, πολλοὶ δέ Καλώνυμοι ἔμφανονται εἰς τάς μετέπειτα γενεάς ώς διαπρέψαντες εἰς τήν θεραπείαν τῶν ἐβραϊκῶν γραμμάτων ἐν

Γερμανίᾳ, ἀλλ' οὐδείς μημονεύει τήν ἐκ τοῦ Βυζαντίου καταγωγήν των, ώς καὶ τό οἰκογενειακόν δνομα δηλοὶ μετάφρασις δι τῶν ἐβραϊκῶν λέξεων Σχέμ (δνομα) καὶ Τώβ (καλόν). "Οτι ὁ κόσμος ἡτο τότε, μίαν δηλαδή χιλιετηρίδα πρό τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἀπηλαγμένος θρησκευτικῶν ἀντιπαθειῶν είναι φανερόν, ἀφού καὶ δι Κάρολος είχε στείλει εἰς Βαγδάτην ἀντιπρόσωπον Ἑβραίον πρός τόν Χαλίφην Χαρρών Ἐλ Ρασίδ, καὶ ούτος πάλιν Ἑβραίον ἀποκρισάριον πρός τόν Κάρολον.

Καὶ εἰς τό Ταλμούδ καὶ τήν κατόπιν αὐτοῦ θρηλικήν λογοτεχνίαν τῶν Ἑβραίων τήν γνωστήν ύπο τό δνομα Μιδρᾶς ἀφθονοῦσι παρείσακτοι ἐλληνικαὶ λέξεις, ἀτυχῶς παρεφθαρμέναι, ώς ἡτο ἐπόμενον, ἐκ τῆς ἀβελτηρίας τῶν ἀπανταχοῦ ἀλλογλώσσων ἀντιγραφέων: καὶ σήμερον δέν ἀνοίγει τίς λεξικόν τῆς ὄψιατέρας Ἑβραϊκῆς χωρίς νά εύρη εἰς πᾶσαν σελίδα δνόματα καὶ ρήματα τοιαύτης προελεύσεως. Τοῦτο ὑπεμφαίνει οἰκειότητα τῶν Ἑβραίων μέ τήν ἐλληνικήν γλώσσαν, ἀλλ' ἔαν συνέτασσον εἰς ταύτην καὶ ίδικά τῶν ἔργα τυγχάνει ἀδηλον, καὶ θά μείνει ἵσως διά παντός δηλον παρ' ὅλην τήν ρητήν μαρτυρίαν τοῦ Ἑβραίου περιηγητοῦ **Βενιαμίν ἐκ Τουδέλας** ὅστις ἐπισκεφθείς τάς Θήβας τῷ 1147 — αὐτή είναι ἡ ἀληθής χρονολογία συμπίτιουσα μέ τήν Βάν Σταυροφορίαν — εύρεν ἐκεὶ δύο χιλιάδας Ἑβραίων — ἀτόμων, οὐχί οἰκογενειῶν — μεταξύ τῶν δόπιων λέγει διτι τινές είχον ἐφαμίλους ώς πρός τήν σοφίαν μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Οι Ἑβραῖοι τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Καὶ οἱ περί μέν τοῦ εἶδους καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐλληνομαθείας τῶν Ἑβραίων τούτων τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὐδεμίαν πληροφορίαν δυνάμεθα νά πορισθῶμεν στηριζόμενων ἐπί θετικῶν δεδομένων, διτι δέ καθ' ὅσον ἀφορά τήν χρῆσιν τῆς πατροπαραδότου γλώσσης των, δέν ποτοῦ Βενιαμίν ἐπανίστημεν τῶν Θηβαίων δέν είναι ἀπλούν φιλοφρόνημα, ἀποδεικνύει δι ΚΔ' πλάξ τῶν πανημοιοτύπων τοῦ Neubauer ἡ δοπία είναι εἰλημμένη ἐκ τῆς προσθίας δψεως τῆς σελίδος 60 τοῦ ἐκ Θηβῶν κώδικος 2518 τοῦ ἐτους 1267, ὅστις διαλαμβάνει συνάμα περὶ ἀστρονομίας καὶ ἀστρολογίας, δύο ἀλληλενδέτων παιδεύματων συγχεομένων πανταχοῦ γῆς ἐν τῇ διανοίᾳ τῶν σοφῶν πρό τῆς τῇ βοηθεία τοῦ τηλεσκοπίου ἐπακριβούς διαπιστώσεως τῶν συμπερασμάτων τῆς ἀστρονομίας καὶ τῆς διαρρήξεως τῶν πρότινος δεσμῶν αὐτῆς μετά τῆς ἀερολόγου ἀδελφῆς της. "Η χρονολογία τοῦ θηβαϊκοῦ κώδικος είναι ἔξοχως σπουδαία, διότι μᾶς φέρει εἰς τήν ἀκμήν τοῦ **Tommaso d'Aquino** καὶ εἰς τήν παιδικήν ἡλικίαν τοῦ **Dante**. Εἰσηγεῖτε δέ τό ζήτημα περὶ τῆς καταστάσεως τῶν σπουδῶν τούτων ἐν Βυζαντίῳ κατά τήν ἀρχήν τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων. Ποὺ ἡρύσθησαν οἱ Ἑβραῖοι τῶν Θηβῶν τάς ἐν τῷ 2518 κώδικι περιεχομένας γνώσεις; "Η ἀνάγνωσις τοῦ δόλου χειρογράφου θά παράσχη τήν ἀπάντησιν εἰς τό πολυσήμαντον ταῦτο ἐρώτημα.

Οι Έβραιοι της Κρήτης

Mεταβαίνοντες έκ της Βοιωτίας εις Κρήτην καταπλέομεν εις τό Ήράκλειον τό μέχρι τού τέλους της έπαναστάσεως Candia καλούμενον. Οι Έβραιοι σοφοί τών δλλων χωρών είχαν πλάσει κολακευτικόν λογοπαίγνιον εις τιμήν τών όμοφύλων συναδέλφων των τού τόπου μεταγραμματίσαντες τό δνομα αύτού δι' έβραικών στοιχείων καί ἀκόπως σχηματίσαντες τήν λέξιν Kandea, τήν όποιαν ἀνέλυσαν εις KAN, φωλεά καί DEA, γνώσις, πολυμάθεια, ύποδηλοῦντες ούτω μετά τινος ἐμφάσεως διτή ή πόλις ἐκείνη, Kandea, ἡτο ἔξοχον ἐνδιαίτημα σοφίας καί ἐπιστήμης. Ἐξ αύτής σωζονται εις τάς μεγάλας βιβλιοθήκας της Εύρωπης πολλά χειρόγραφα μεταξύ τών όποιων καί ἄξια μελέτης έργα συγγραφέων ἀνηκόντων εις τήν αἵρεσιν τών Καραϊτῶν, τής όποιας οι ὀπαδοί βαίνουσι συνεχῶς ἐλαττούμενοι καί προσεγγίζουσι τήν παντελή ἔξαφάνισιν.

Οι Έβραιοι της Ζακύνθου

Eκ Kandea κατήγετο, ώς αύτός ἀφηγεῖται, ὁ Άβραάμ Κοέν δστις ἐν Ζακύνθῳ διαβιῶν ἐφιλοτέχνησεν ἐβραϊστὶ ἔμετρον μετάφρασιν τοῦ ὅλου Ψαλτηρίου ἀκολουθῶν ἀπαρεγκλίτως τούς κανόνας τῆς γραμματικῆς καί ἀπταίστως ἐφαρμόζων τά μετρικά σχήματα ώς είχον καθιερωθῆν Ἰσπανία μέ κανονικήν διαδοχήν ἰάμβων καί σπονδείων καί μέ όμοιοκαταληξίας. Καί ἐν τῷ ἔργῳ αύτοῦ εἰς μέν τούς βραχυτέρους ψαλμούς ἔκαστον ἀδάφιον ἐξειλίχθη εἰς ὀκτάστιχον πολλάκις στροφήν, εἰς ἀλλους δέ αἱ στροφαὶ ἐποίκιλλον κατά τήν ἔκτασιν ἑκάστου μέχρις οὐ διά τόν μακροσκελέστατον πάντων, τόν 119, ἐφιλοπόνησεν 176 τετράστιχα ἀπαντα τοῦ αύτοῦ ρυθμοῦ καί μετ' ἵσης ἀξιοζήλου ἀκριβείας. Ἐξεδόθη τό ἔργον τούτῳ ἐν Βενετίᾳ μέ τήν εικόνα τοῦ ποιητοῦ καί προεισαγάγην περιέχουσαν καί ὠραίον σονέττο φίλου του τινός, εἰς τόν δόποιον είχεν ύποβάλει τό χειρόγραφον, συγχαρόντος δέ αύτόν διά τήν ἐπιτυχίαν καί παρατηρούντος διτή αἱ όμοιοκαταληξίας τοῦ Κοέν προσδίουσιν ἐπιπρόσθετον διάκοσμον εἰς τήν φυσικήν καλλονήν τοῦ πρωτοτύπου. Εἶναι δέ ὠραία ἡ ἀπάντησις τήν όποιαν ἔγραψεν ὁ ποιητής μας δ' ἀλλου σονέττον ἐνθα ἔκαστος στήχος λήγει μέ τήν αὔτην λέξιν τήν όποιαν ὁ πρώτος μετεχειρίσθη εἰς τήν ἀντίστοιχον γραμμήν τοῦ φιλοφρονήματός του, καί τούτο γίνεται ἀνευ οὐδέ τής ἐλαχίστης παρεκκλίσεως ἐκ τών περί τό λεκτικόν ἡ τήν προσωδίαν κανόνων.

Τούτο ύπενθυμίζει τάς νυκτερινάς συγκεντρώσεις ἐνός χειμώνος πρό τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως εἰς τό ἀρχοντόσπιτο τών Μερκάτην ἐν Ζακύνθῳ ὅπου ἐδόντο εἰς τόν Σολωμόν ἐκ τοῦ προχείρου λέξεις τινές δι' ύποχρεωτικάς όμοιοκαταληξίας αύτός δέ ἀπεσύρετο ἰδιαιτέρως καί μετά διώρων διάστημα ἐπανήρχετο εἰς τήν αἴθουσαν ἀπαγγέλλων τό ἀναμενόμενον ἴταλικόν σονέτο.

Τούτο ἐπανελήφθη εἰς 20 συγκεντρώσεις ἐκείνου τοῦ ἔτους μέ ἀσυγκράτητον ἐνθουσιασμόν τών ἀκρωμένων, ἐκ τών όποιων τις μετ' ὀλίγον ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ποιητοῦ τά ἀδημοσίευε. Ἡ Ζάκυνθος δύναται νά καυχᾶται ώς πατρίς τριῶν κατά τόν αύτόν αιώνα διασήμων ποιητῶν, τών όποιων δίδονται ἐνταῦθα τά ὀνόματα κατά τήν χρονολογικήν σειράν τής γεννήσεως των: τοῦ Άβραάμ Κοέν, τοῦ Ugo Foscolo καί τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ.

Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ ὁ κατάλογος τών ἐ-

Μαρμάρινη στήλη στό Μουσείο Ρεθύμνου

Στό Μουσείο Ρεθύμνου ύπάρχει η εικονιζόμενη μαρμάρινη στήλη μέ ρωσική ἐπιγραφή καί τό έβραικό Ἀστέρι τοῦ Δαύιδ (Μαγκέν Νταβίντ).

βραϊκῶν χειρογράφων περιέχει ἀνέκδοτα ἔργα Έβραιών συγγραφέων ἔχόντων ώς οἰκογενειακά τά ὀνόματα Καλομύτης, Καψάλης, Δελμέδηγος (ἐκ Κρήτης), Ἀ-φεντόπουλος καί ἀλλα, οἵτινες ἔχειρισθησαν ἐπιδεξίως τήν γνησίαν ἐβραϊκήν τοῦ ὄψιαιτέρου τύπου πραγματεύμενοι θέματα ἀναγόμενα εἰς τόν βίον καί τήν τελευτήν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τήν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, τήν Ιατρικήν τοῦ Ἰπποκράτους καί τοῦ Γαληνοῦ, ούχι ἀμοιρά αγνώστων ἀλλοθεν πληροφοριῶν ἡ πρωτόπων παρατηρήσεων ἐπιστημονικοῦ χαρακτήρος. Ἐκ τών τοιούτου είδους ἔργων ἴδιαιτέρας μνείας ἀξιον τυγχάνει τό περί διοικήσεως τοῦ κράτους ύπό τοῦ Ἀριστοτέλους τοῦ Σταγειρίτου χάριν τοῦ Ἀλεξάνδρου φιλοπονθέν καί ἐκ μέν τῆς Ἑλληνικῆς μεταφρασθέν πρῶτον εἰς τήν ἀραβικήν, ἐκ ταύτης δέ κατά τόν ΙΒ' αἰώνα εἰς τήν ἐβραϊκήν κατά χειρόγραφον μέχρις ήμῶν διασωθέν, ἐνώ οὔτε τοῦ Ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου, οὔτε λατινική τυχόν μετάφρασις, οὔδεν μέχρι τοῦδε ἔχονς ἀνεκαλύφθη.

Μαρδοχαῖος Χωματιανός

Aς ἔλθωμεν τώρα εἰς σπουδαιότατον κεφάλαιον τοῦ παρόντος ύπομνήματος, εἰσάγοντες ἔνα συγγραφέα τοῦ ὄποιου τό οἰκογενειακόν ἐπίθετον ἡτο Χωματιανός, τό δέ προσωπικόν δνομα Μαρδοχαῖος υἱός τοῦ Ἐλιέζερ. Ἐγεννήθη ἀρχομένου τοῦ ΙΕ' αἰώνος καί ἐσεμνύνετο καλῶν ἔαυτόν δι' ἀντιστοίχων ἐβραϊκῶν λέξεων Ἡλληνα Κωνσταντινουπολίτης, ΑΚΟΥΣΤΑΝΤΙΝΙ ΑΙΓΕΥΑΝΙ ἐπιζήσας τής ἀλώσεως τριάκοντα ἔτη. Δύναται νά θεωρηθῇ ὁ σοφότερος ἀνθρωπος τῆς ἐποχῆς του, καί μεταξύ τών όμοφύλων του είναι πανθολογιούμενως

Φιλοσοφία καί λογοτεχνία τῶν Ἐβραίων τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας

ἄξιος τῆς τιμητικῆς ταύτης διακρίσεως. Κατά τὸν ΙΒ' αἰώνα ἐγεννήθη ἐν Ἰσπανίᾳ ὁ Ἀβραάμ "Ιβν Ἐσδρά" δοῦλος πολλῶν ἀνθρώπων ἵδεν ἀστεα καὶ νόνον ἔγνω,

ἔγραψε δέ ποικίλα ἔργα πολύ ἐκτιμώμενα διά τὴν ἀξίαν των. Οἱ σημερινοὶ βιβλιογράφοι δίδουσι τιμῆς ἔνεκεν εἰς τὸν ἡμέτερον Χωματιανὸν τὴν ὄνομασίαν "Ιβν Ἐσδρά" τοῦ ΙΕ' αἰώνος.

"Ητο οὐ μόνον κάτοχος ἐμβριθής τοῦ Ταλμούδου καὶ τῆς ἀπό γραμματικῆς ἀπόψεως ἀγνῆς πατροπαραδότου γλώσσης τῶν Ἐβραίων, ἀλλά καὶ ἐντριβέστατος εἰς τὴν θύραθεν παιδείαν, τὰ φιλοσοφικά, τὰ μαθηματικά, τὴν ἴστορίαν καὶ τὴν ὡς ἀνωτέρω εἰπομένων μετά τῆς ἀστρολογίας συμπεφυρμένην ἀστρονομίαν, εἰς τάς ὅποιας καὶ ύπο τῶν Ἑλλήνων καὶ ύπο τῶν Μουσουλμάνων συγχρόνων σοφῶν ἐθεωρεῖτο ὡς αὐθεντία. Καὶ ἐδίδασκε μὲν πάντα ταῦτα πότε ἐν Κωνσταντινουπόλει, πότε ἐν Ἀνδριανουπόλει, εἰς αὐτόθι σχολάς ὑπ' αὐτοῦ ιδρυμένας, ἀλλά καὶ κατέλιπε περὶ αὐτῶν χειρόγραφα σωζόμενα νῦν εἰς πολλάς μεγάλας βιβλιοθήκας τῆς Εὐρώπης. Οὕτω λ.χ. οἱ Παρισίοι καὶ ἡ Πετρούπολις διεφύλαξαν ἔργα αὐτοῦ μαθηματικο - αστρονομικά καὶ ἐρμηνευτικά τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς, ἐνθα πολλάκις λαμβάνων ἀφορμήν ἐκ χωρίων τινῶν τοῦ κειμένου ἀναπτύσσει διεξοδικῶς τὰ μετά τούτων σχετιζόμενα θέματα κατά τὰ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του πορίσματα τῆς ἐπιστήμης καὶ προκαλῶν ἐνίστε αντιλογίας τάς ὅποιας δέν ἀφήνει ἄνευ ἀπαντήσεως. Ἡ ἐν Ὁξενίᾳ Βοδλεϊανή Βιβλιοθήκη κατέχει χειρόγραφον αὐτοῦ σοφιλάζον τὴν Φυσικήν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλὰ δέ ἐν Πάρμα καὶ Παρισίοις περιέχουν κατ' ἐρωταπόκρισιν διδασκαλίαν περὶ Συλλογισμοῦ. Παρόμοιον ἔργον περὶ ἀριθμητικῆς καὶ γεωμετρίας εἰς δύο μέρη διηρημένον κατέχουσιν ἐν χειρογράφῳ τὸ Βερολίνον, οἱ Παρισίοι καὶ ἡ Πετρούπολις. Εἰς τὸ ὑπὸ τὸ δόνομα «Περσικοὶ Πίνακες» γνωστὸν ἀστρονομικὸν ἔργον τοῦ Ζ' αἰώνος ἔγραψεν ἔφηβος ἐτί ὃν (τῷ 1425) διεξοδικά σχόλια σωζόμενα ἐν Παρισίοις καὶ Πετρουπόλει ὄμοιον μὲν πραγματείαν περὶ κατασκευῆς τοῦ πρὸ πολλοῦ ἥδη ἐν χρήσει Ἀστρολάβου, εἰς δὲ ἐνῶ ἀκόμη οὐδεμίᾳ περὶ τηλεσκοπίου ὑπέφωσκεν ἵδεα προσετέθη τότε νέα παραπλήσια ἐφεύρεσις τοῦ Ἀραβος Ἀλ Τσαρκαλά, ἡ ὅποια κατέστη γνωστή διά χειρογράφων τοῦ ἡμετέρου Χωματιανοῦ ἐν Μονάχῳ. Παρισίοις καὶ Πετρουπόλει σωζομένων. Ἐπίσης ἔγραψε περὶ προσδιορισμοῦ τῶν ὡρῶν τῆς ἡμέρας διά τῆς ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ ἡλίου ἐπὶ πλακός γινομένης σημειώσεως τῆς ἐντός τοῦ ὥροντος τοινήσεώς του κατά τούς διαφόρους μήνας τοῦ ἔτους (τοῦ προδρόμου τοῦ ὥρολογίου) ἐν χειρογράφῳ τῆς Πετρουπόλεως, τὸ ὅποιον περιέχει ἐν τέλει πραγματείαν εἰς τὸν Χωματιανὸν ἀποδιδομένην περὶ ἡλιακῆς καὶ σεληνιακῆς ἐκλειψεως. Ὁ Ἀραφ φιλόσοφος Αὔερρος τοῦ ΙΒ' αἰώνος ἔγραψε σχόλια εἰς τὸ ὑπὸ Ἀριστοτέλους ἔργον περὶ οὐρανοῦ καὶ κόσμου, ἀλλὰ δέ ἐπιπρόσθετα σχόλια ἔγραφήσαν κατόπιν ἐπὶ τῆς μελέτης τοῦ Αὔερρος, καὶ ταῦτα εἰς τὸν Χωματιανὸν ἀποδίδονται.

"Ο Χωματιανός ἦτο Ραββανίτης, τουτέστιν ὄπαδος καὶ τηρητής τῆς πολυπλόκου καὶ λεπτεπιλέπτου θεολογίας τοῦ Ταλμούδου, ἀλλά διέκειτο φιλοφρόνως πρός τὴν αἴρεσιν τῶν Καραΐτῶν τῶν ὅποιων ἡ πόστις περιορίζετο εἰς τὰ διδάγματα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον οἱ Ραββίνοι δέν τὸν ἡγάπων πολύ οὔτε ζῶντας οὔτε μετά τὸν θάνατόν του, τοῦθ' ὅπερ ἐξηγεῖ τῇ μῇ διά τοῦ

Τύπου ἐκδοσιν τῶν ἄλλως τε σπουδαίων αὐτοῦ ἔργων. Εἶχεν δημαρχός τῶν μαθητῶν του ἐν Ἀνδριανούπολει πολλούς Καραΐτας οἵτινες ἡρέσκοντο νά τὸν ἀκούωσιν διμούντα περὶ τοῦ Ταλμούδου. Εἰς τὴν ἐρμηνευτικὴν αὐτοῦ ἐργασίαν εἰχε πρότυπον τὸν τρεῖς ἀπό αὐτοῦ αἰώνας ἀκμάσαντα καὶ ἀνωτέρω μνησθέντα "Ιβν Ἐσδρά, πρός τὸν ὄποιον ἦτο λίαν ἀφοσιωμένος χωρίς δημαρχός νά θυσιάσει διά τοῦτο τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς σκέψεως, ούτως ὡστε οὐχὶ σπανίως φωρᾶται ἐν ἀπροκαλύπτω πρός εκείνον διαστάσει.

Συμπεράσματα

Τὰ ἀνωτέρω σημειωθέντα ἄγουσιν εἰς τὸ εὐχάριστον συμπέρασμα ὅτι ἐν τῇ Βυζαντινῇ Αὐτοκρατορίᾳ οἱ Ἐβραῖοι ζῶντας καὶ κοινωνικῶς καὶ ἡθικῶς ὑπό τοιαύτας συνθήκας, ὡστε ἐπεδίδοντο ἀνέτως καὶ εὐδοκίμως εἰς διανοητικήν ἐργασίαν, δι' ἣς ἀνύψωσαν ἐαυτούς εἰς παρόμοιον ἐπίπεδον τῶν πρὸ τοῦ Τορκουεμάδα ἐν Ἰσπανίᾳ ὅμοφύλων των· ἡ δέ ὑπὸ εἰδίκοῦ ἀνδρός ἐπισταμένη καὶ λεπτομερής μελέτη τῶν ἀνεκδότων χειρογράφων θά καταστήσει τοῦτο ἐπωφελῶς γνωστόν εἰς τούς περὶ τάς τύχας τῆς ἐπιστήμης ἀσχολουμένους ἐρευνητάς, ἐνώ συνάμα θά προσθέσει ἄξιον λόγου κεφάλαιον εἰς τὴν ἐνδιδούντος ιστορίαν τοῦ Βυζαντίου.

(Από τή Φωνή τοῦ Ἰσραήλ, πού ἐκδιδόταν στήν Ἀθήνα, Σεπτέμβριος 1936).

ΣΥΛΛΟΓΗ CECIL ROTH, MS. 46 ΑΠΟ ΤΗΝ JUDAICA ENCYCLOPEDIA

Ἐβραϊκό ποίημα στά ἐθνοελληνικά.

Κέρκυρα τοῦ 18ου αι.

“Ενας γενναῖος Έλληνοεβραῖος πτολεμιστής τοῦ 1940 - 1944

‘Η διπλή θυσία
ένός ἥρεμου
καὶ ταπεινοῦ ἀνθρώπου

Τοῦ κ. ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ ΤΣΑΤΣΟΥ

Δικηγόρου

‘Αναχώρηση μαχητῶν γιά τό μέτωπο.

Γράφοντας λίγα, ἀπό δύσα νωπά καὶ όλοζώντανα διατηρεῖ ἡ μνήμη μου γιά τή διπλή θυσία τοῦ νεκροῦ φίλου καὶ συμπατριώτη μου Σάμ Μωυσῆ, πραγματοποιῶ, ύστερα ἀπό μισό σχεδόν αἰώνα, ἡθική ὑποχρέωση. Ο Σ.Μ. καὶ οἱ δύο του ἀδελφές, ἡ Τζύλια καὶ ἡ ἔξυπνη καὶ δυορφή μικρή Χανά ἡ “Αννα, γεννήθηκαν στήν Έλλάδα ἀπό Έβραιούς γονεῖς πού εἶχαν ἐλθεῖ ἀπό τήν Ισπανία. “Ολη ἡ οἰκογένεια διατηροῦσε ζωηρή τή σφραγίδα καὶ τά χαρακτηριστικά τῆς φυλῆς της. Στήν ἐμφάνιση, στό υφος, στή συμπεριφορά, στήν κίνηση καὶ στήν διμίλια. Τούς γνώρισα κατά τό 1938 ἀπό τήν Τζούλια Μωυσῆ πού ἐργάζονταν ὡς γραμματεύς καὶ δακτυλογράφος στό δικηγορικό γραφεῖο (Βησσαράωνος 8) τῶν Κωνσταντίνου Τσάτσου, Θεμιστοκλή Τσάτσου καὶ Γ. Μαριδάκη, ἀπό τό διόποιο ἀρχισα τήν ἐπαγγελματική μου σταδιοδρομία.

Ο Σάμ Μωυσῆς ήταν ἔνας νέος σεμινόρς, μεθοδικός καὶ Έβραιος μέχρι τό κόκκαλο. Οραματίζονταν τό ἀνεξάρτητο κράτος τοῦ Ισραὴλ καὶ πίστευε δτι θά πρόφθαινε νά ζήσει στούς κόλπους τῆς ἐλεύθερης πατρίδας του. Ήταν βέβαιος δτι θά γύριζε στίς ρίζες του καὶ στήν Ιερή γῆ τῶν προγόνων του. “Οταν ὅμως τά δύειρά του ἔγιναν πραγματικότητα, αὐτός εἶχε φύγει ἀπό τή ζωή. Πρίν κηρυχθεῖ ὁ ἐλληνοϊταλικός πόλεμος ἔχασα τόν Σάμ Μωυσῆ. Ἀπό τήν ἀδελφή του τήν Τζούλια ἔμαθα δτι στίς 23 Αύγουστου 1940 ἐπιστρατεύθηκε μέ ἀτομική πρόσκληση κι ἐφύγει ἀμέσως γιά τόν τομέα του στά σύνορα. Σέ λίγο κηρύχθηκε ὁ πόλεμος καὶ βρέθηκα κι ἐγώ στήν Αλβανία. Δέν μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά ἐπικοινωνήσω μαζί του ἀπό τό μέτωπο.

Μέ θυμήθηκε ὅμως αὐτός. “Ἐγραψε στήν Αθήνα, πήρε τήν διεύθυνσή μου ἀπό τό γραφεῖο μου καὶ κατά τό τέλος Ιανουαρίου τοῦ 1941 μοῦ ἐστειλε τήν πρώτη του ἐπιστολή. Μοῦ ἔγραφε δτι ἡ μονάδα του ἐνεπλάκη στόν ἀγώνα κατά τών Ιταλών ἀπό τήν πρώτη μέρα τοῦ πολέμου καὶ δτι ἀγωνίστηκε σκληρά. Στήν ἀρχή ἀντιμετώπι-

σε συνεχεῖς ἐπιθέσεις τοῦ ἔχθρου, ἀλλά ύστερα ἀπό ὄρισμένο χρόνο καὶ δρισμένους ἐπιτελικούς ἐλιγμούς πέρασε στήν ἀντεπίθεση. “Εκτοτε διά νίκη διαδεχόταν τήν ἄλλη. Μπήκαν στήν Αλβανία καὶ κατέβαιναν πρός τή θάλασσα. Ἡ ἐπιστολή ἔχει τοῦτο τό σημαντικό: “Ηταν γεμάτη ἀπό ἔξαρση καὶ πάθος γιά τόν ἀγώνα καὶ χαρακτηριστική ἀγάπη γιά τήν Έλλάδα. Μοῦ ἔγραφε ἀκόμη δτι ἐνιωθεῖ ὑπερηφάνεια γιατί πολεμοῦσε γιά δυσ πατρίδες καὶ δτι πίστευε ἀκράδαντα στήν τελική νίκη τοῦ ἐλεύθερου κόσμου γιά τήν ὅποια θά πολεμοῦσε μέχρι θανάτου. Οι συλλογισμοί του στηρίζονταν σέ σωστή ἐκτίμηση τῶν μέχρι τότε δεδομένων πού τά ἐρμήνευε καὶ μέ μιά περιέργη δημιουργική φαντασία, τήν ὅποια δικαίωσε δτι μετά τόν θάνατό του πραγματικότητα. Σ’ αὐτό τό γράμμα ἔγραφε σάν ἔνας πεπειραμένος διπλωμάτης. “Υποστήριζε μέ ἀκλόνητη βεβαιότητα δτι θά ἔβρισκε δικαιώση καὶ ὁ καθολικός ἀγώνας καὶ ὁ ἀγώνας τῶν Έβραιών. Ο ἐνθουσιασμός του ήταν ἀμετρούς καὶ ἡ προσφορά του προσφορά χωρίς δρια. Εἶχε ζητήσει ἀπό τή μονάδα του νά τόν θεωρεῖ μονίμως ὡς ἐθελοντή κάθε δύσκολης ἡ ἐκτακτης ἀποστολής.

Κάτι παρόμοιο ἀκουσα νά λέγεται καὶ γιά τόν ἔφεδρο ἀνθυπολοχαγό τοῦ πυροβολικοῦ Γρ. Ζαφειρόπουλο. Τό μόνο παράπονο τοῦ Σάμ Μωυσῆ ήταν οἱ δύσκολες καιρικές συνθήκες καὶ ὁ φόβος τῶν κρυοπαγμάτων, τά πρώτα ἐνοχλήματα ἀπό τά ὅποια εἶχε ἀρχίσει νά αἰσθάνεται. Ἡ ἐπιστολή του αὐτή τελείωνε μέ κάποιο ἐβραϊκό ρητό πού δέν τό θυμάμαι. Δυστυχῶς δέν τήν βρίσκω γιά νά τή δημοσιεύσω ἀτόφια. Ήταν ὅμως ἔνα ἐξαιρετικά ὑπερήφανο κείμενο στό ὅποιο προβαλλόταν ἡ θαρραλέα σκέψη καὶ δτι ἀποφασιστικότητα ἐνός Έβραιού τῆς διασπορᾶς πού διέθετε τό Ισχυρό καὶ ἀκατάβλητο κύτταρο τής φυλῆς του. Νομίζω, ἄλλωστε, δτι «Ισραὴλ» σημαίνει «Ισχυρός». Στό γράμμα του ἀπάντησα ἀμέσως, κάνοντας καὶ μιά ἐνθουσιώδη κριτική.

“Υστερα ἀπό ἀρκετό καιρό πήρα κι ἄλλο γράμμα ἀπό

Ένας γενναίος Έλληνοεβραίος πολεμιστής του 1940 - 1944

τόν Σάμ Μωυσῆ. Αύτή τη φορά δχι ευχάριστο. Μοῦ ζγραφεί από τό Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ίωαννίνων γιά νά μέ πληροφορήσει ότι έπαθε κρυοπαγήματα τρίτου βαθμοῦ, ότι άρνήθηκε νά μπει σέ νοσοκομείο μέ τήν πρώτη έμφανισή τους καί ότι τού έκοψαν καί τά δυσ πόδια, χωρίς νά άποκλείεται καί άλλη έπεμβαση. Τό περίεργο είναι ότι δέν μοῦ παραπονίσταν γιά τήν άπελπιστική του κατάσταση, άλλα γιά τό ότι βγήκε όριστικά άπό τόν άγώνα. Τελείωνε τονίζοντάς μου καί πάλι τήν πίστη του στή νίκη. Ή αύστηρή συνέπεια καί ή σταθερότητα στίς σκέψεις του, στίς ίδεις του καί στά συναισθήματά του ξεπερνούσαν κάθε προσδοκία. Οι σκέψεις του ήταν σκέψεις γενναίου, σκέψεις ίδεολόγου.

Αύτή ήταν ή πρώτη θυσία τού Σάμ Μωυσῆ. Θυσία στήν Ελλάδα.

Η δεύτερη θυσία

Ο Σάμ Μωυσῆς άποθεραπεύθηκε καί βγήκε άπό τό Στρατιωτικό Νοσοκομείο άπό τούς τελευταίους κατά τόν Νοέμβριο τού 1941, άφοῦ ύποβληθήκε καί σέ νέες έγχειρσεις. Μετά τήν έξοδό του άπό αύτό παρουσιάσθηκε μέ τά δεκανίκια στά γραφεῖα τών Τράστ, τών ίστων τότε έπιχειρήσεων Χαρτοποιίας, πού δούλευε ώς λογιστής, γιά νά άναλάβει έργασία. Τού τό άρνήθηκαν παρά τόν νόμο. Μέ έντολή του έκανα άγωγή ένωπιον τού άρμοδιου δικαστηρίου, πού τόν δικαίωσε. Ή σχετική άπόφαση έχει τόν άριθμό 425/42 καί είναι δημοσιευμένη στό νομικό περιοδικό «Επιθεώρησις Έργατικού Δικαίου» τού έτους 1942 στή σελίδα 695 μέ σχετικά σχόλια δικά μου. Άναφέρω τήν άπόφαση αύτή ώς άποδεικτικό στοιχείο, έπειδη στό ίστορικό της βεβαιώνει γιά τή στράτευση, τόν άκρωτηριασμό, τή νοσηλεία κ.λπ. τού Σάμ Μωυσῆ.

Όταν άρχισε ή διωγμός καί ή συγκέντρωση τών Έβραιών τής Έλλαδος άπό τούς ναζί, πού ξανάφεραν τόν άντισημιτισμό σέ μεγαλύτερο καί περισσότερο κακούργο βαθμό άπό κάθε άλλο προηγούμενο, ο Σάμ Μωυσῆς καί ή οικογένειά του κρύφτηκαν. Είχα όμως κάποια έπικοινωνία μαζί του μέσω τής άδελφής του Τζούλιας. Τού διεμήνυσα ότι μπορούσα νά τόν κρύψω στό σπίτι τής μάνας μου στή Γούβα ("Άγιος Αρτέμιος"), πού έμενε μαζί μέ τήν άδελφή μου καί θά είχε τήν περιπόληση δύο γυναικών. Μοῦ τό άρνήθηκε, χωρίς νά έξηγήσει γιατί. Υποθέτω όμως, ότι δέν ήθελε νά χωριστεί άπό τούς δικούς του. Σέ λίγο οί ναζί έπιασαν δήλ τήν οικογένεια, έκτος άπό τή Τζούλια, πού διέφυγε τή σύλληψη λόγω γάμου της μέ

όρθοδοξο χριστιανό.

Οι βάρβαροι άδηγησαν κι αύτούς σέ στρατόπεδο συγκεντρώσεως, τούς θανάτωσαν σέ θάλαμο άερίων καί τούς έκαψαν, πλήν τής μικρής Χανά. Αύτή τήν άπελευθέρωσαν στό τέλος τού πολέμου τά ρωσικά στρατεύματα. Τήν βρήκαν σέ άθλια κατάσταση νά δουλεύει σέ γερμανικό έργοστάσιο πυρομαχικών μέ τό άδειο παιδικό της στόμα άπό τά δόντια του. "Αγνωστο γιατί τής τά έβγαλαν οι Ούννοι, οι έπιστήμονες δολοφόνοι τόσων έκατομμυρίων Έβραιών.

Οι Ρώσοι τήν παρέδωσαν στή συνέχεια στούς συμμάχους κι αύτοί τήν έστειλαν σέ νοσοκομείο τού Παρισιού, όπου, παρά τής προσπάθειες τών Γάλλων γιατρών, πέθανε. Πρόλαβε όμως νά τή δει ζωντανή ή άδελφή της Τζούλια πού κατόρθωσε νά πάει στό Παρίσι. "Οταν γύρισε άπό τή Γαλλία μᾶς διηγήθηκε τά πισ πάνω, άλλα έν τώ μεταξύ τής σάλεψε τό λογικό άπό δσα είδε καί ύπεφερε. Στό τέλος ή Τζούλια πέθανε στό φρενοκομείο, θύμα κι αύτή τών ναζί, πού μέ τήν ίδιαίτερα βάρβαρη συμπεριφορά τους κατά τών Έβραιών σημάδεψαν άνεξίτηλα δχι μόνο τήν ίστορία τού γερμανικού λαού άλλα καί δόλοκληρης τής άνθρωπότητας.

"Ετοι ξεκληρίστηκε ή οικογένεια τού Σάμ Μωυσῆ.

"Ετοι θανατώθηκε ή βαρειά άνάπτηρος τού έλληνοϊταλικού πολέμου, ή Έλληνοεβραίος άγωνιστής, πού άπο κάθε άλλο λαό θά έθεωρείτο πρόσωπο ιερό καί σεβαστό.

Αύτή ήταν ή δεύτερη θυσία τού Σάμ Μωυσῆ, θυσία γιά τή φυλή του, γιά τίς ίδεις του καί γιά τή θρησκεία του. "Ετοι όλοκληρώθηκε ή τραγωδία του.

Δέν μπορῶ νά πώ ποιά άπό τής δυσ αύτές θυσίες είναι ή πισ μεγάλη.

Μπορῶ όμως νά πώ ότι ο Σάμ Μωυσῆς ύπηρξε ένας άπό τούς γενναίους τού πολέμου 1940 - 41.

(Άπο τήν «Καθημερινή», 27 - 28.10.1985)

Σχετικά ό κ. Τσάτσος συμπληρώνει:

«Λάθος μου ότι ή Χανά Μωυσῆ άπεβίωσε. Τήν 24 Ιουλίου 1986 μού έτηλεφώνησε ότι ζει εἰς τή Γαλλία». Έπίσης διευκρίνιζεται ότι ή οικογένεια Μωυσῆ κατάγετο άπό τή Θεσσαλονίκη. Ή Τζούλια Μωυσῆ ήταν ίδιαιτέρα γραμματεύς τού προέδρου κ. Κ. Τσάτσου, δταν αύτός δικηγορούσε.

Γιά τή συμμετοχή τών Έλληνων Έβραιών στόν έλληνο - ιταλικό πόλεμο έχουν δημοσιευθεί δρθα στά «Χρονικά» (τεύχος 2, 'Οκτώβριος 1977, 12 Οκτώβρη 1978, 33 Νοέμβριος 1980 κ.ά.).

Ο στρατός παρακολουθεῖ τίς κινήσεις τού έχθρού άπό παρατηρητήριο

Τρεῖς ύπεροχες γυναικεῖες προσωπικότητες τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ

Τοῦ κ. ΙΩ. ΔΡΟΥΛΙΑ

Καθηγητοῦ τῆς Ἀρσακείου
Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας

ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΟΥ KONRAD WITZ (1400 - 1445) ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Α' Μιά ἀλλοεθνής γυναικεία ύποδειγματική προσωπικότητα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

‘Ο ύπερεθνισμός τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ἡθικοκοινωνικά «ἀνθρωπιστικά» θέματα ἐνός ιστορικού βιβλίου τῆς.

Τό βιβλίο «Ρούθ», πού είναι τό δύδοο κατά σειρά τῆς Β(βλου, ἀνήκει στά ιστορικά βιβλία τῆς Π.Δ. .

‘Η Ρούθ ἦταν ἑθνική καὶ εἰδωλολάτρις καὶ δχι Ἰσραηλίτισσα γυναίκα, τῆς ὅποιας ὅμως ἡ προσωπικότητα καὶ ἡ ἐν γένει διαγωγὴ ἔξαιρεται ἀντικειμενικά (στήν Παλαιά Διαθήκη), χωρὶς προκαταλήψεις, σάν ὑπόδειγματική σὲ ἀντιπαραβολή μὲ ἐκείνη τῆς ιουδαίας συνυφάδας τῆς. ‘Αναφέρεται ἡ προσωπικότητά της ἐπί πλέον, γιατὶ ἀπόγονοί της ἦταν ὁ Δαυίδ καὶ ὁ Χριστός. Μέ τό νά προβάλλεται ἀπό τήν Π. Διαθήκη ἀ λ ὁ φ υ λ η — ἀ λ ὁ ε - θ ν ἡ ζ καὶ ἀ λ ὁ θ ρ ο κ η (μωαβίτισσα) σάν γυναικείο πρότυπο ἀνθρωπιστικῆς συμπεριφορᾶς καὶ πρόγονος τοῦ Μεσσία, καταδεικνύεται καὶ ἐτοι τό πανανθρώπινο στοιχεῖο πού περιέχει καὶ ἡ παγκοσμιότητα πού προβάλλει καὶ στήν όποια ἀποσκοπεῖ ἡ Βίβλος.

Παρουσιάζονται ἀκόμη στό βιβλίο αὐτό οἱ διανθρώπινες καὶ διαπροσωπικές καθώς καὶ οἱ ἐνδοοικογενειακές σχέσεις (νύφης καὶ πεθερᾶς).

‘Η Ρούθ είναι ύπεροχη μορφή, πρότυπο ἀφωσιωμένου καὶ ἀγαθοῦ ἀνθρώπου. Δέν ἐγκαταλείπει τή φτωχή χήρα πεθερά της, ὅταν ἡ Ἰδια χάνει τόν ἄντρα της καὶ γιό ἐκείνης. Μένει πιστή στή μνήμη τοῦ ἄντρα της καὶ ἀφοσιώνεται στή μητέρα τοῦ ἀγαπημένου της. Γίνεται ἀκόμη καὶ ἐπαίτις, προκειμένου νά θέψη τήν μητέρα τοῦ ἀνδρός της, μαζεύοντας (τή δεκάτη)⁽¹⁾ τά ύπολειπόμενα στάχυα τοῦ θερισμοῦ τοῦ γαιοκτήμονα Βοόζ, πού προορίζονταν

γιά τούς ἀκτήμονες καὶ ἀφιερώνονταν σ' αύτούς. ‘Αναδεικνύεται ἐτοι ἡρωίδα στή ζωή.

‘Ο Βοόζ συγκινεῖται, πληροφορούμενος γι' αὐτήν καὶ τελικά τήν παίρνει σύζυγο του. ‘Ετοι ἐπιστρέφεται ἡ ἀρετή καὶ ἀφοσιώση ἡ ἀνθρωπιστική. ‘Υπεράνω ἐθνικότητας ἡ θρησκεύματος θέτει ὁ συγγραφέας τόν ἀνθρωπισμό ἐδώ τών δύο.

Παραθέτομε ἀπόσπασμα ἀπό τό α' κεφάλαιο (στή. 16 - 17), τό περιεχόμενο τοῦ ὅποιου είναι ἐνδεικτικό τῆς τρυφερότητας, τής στοργῆς καὶ τής ἀφοσιώσεως τῆς Ρούθ πρός τήν πεθερά της: «σύ ὅπου εάν πορευθῆς, πορεύσομαι... ὅ λαδς σου λαδς μου καὶ ὁ Θεός σου Θεός μου καὶ ού εάν ἀποθάνης, ἀποθανούμαι κ' ακεῖ ταφήσομαι».

‘Β'. Μεταξύ τών ιστορικοδιδακτικών βιβλίων, συμπεριλαμβάνονται καὶ τά ἐπόμενα δύο, πού περιέχουν πατριωτικά θέματα, μέ κεντρικές ἡρωίδες δύο διαπρεπεῖς γυναικείες προσωπικότητες - ‘Ἐβραιδες.

1) Τό όμώνυμο βιβλίο «Ιουδίθ».

‘Η κεντρική ύπόθεσή του είναι ἡ ἔξης⁽²⁾: Οι ‘Ἐβραιοι ἔχουν κυκλωθεῖ ἀπό τούς ‘Ασσυροβαβυλωνίους, οι δ - ποῖοι στό μεταξύ καταστρέφοντας τό ὑδραγωγεῖο τών Ἰσραηλιτῶν, ὥστε νά τούς ἔξαναγκάσουν νά παραδοθοῦν. ‘Η πολιορκία γίνεται καὶ ὅλο στενότερη. ‘Η ζωή τών πολιορκουμένων καταντά ἀφόρητη. ‘Ομως ἡ Ἰσραηλίτισσα πλούσια καὶ ωραία χήρα ‘Ιουδίθ, ἐμπνεούμενη ἀπό τήν πίστη καὶ τήν προσευχή, ἐνθαρρύνει τούς ἄρχοντές τους και καταστρέψει σχέδιο σωτηρίας τῆς πατρίδας της. Μαζί μέ τήν «Ἐβραι» της (τή βάγια (θεραπαινίδα) ζητάει νά δει τό στρατηγό ‘Ολοφέρνη γιά νά τού παραδώσει δῆθεν μυστικά τής ὁχυρώσεως τών ‘Ἐβραιων, ὥστε νά μπορέσει νά τούς κατατροπώσει ἐκείνος εύχερέστερα. ‘Η

Τρεῖς ύπέροχες γυναικεῖες προσωπικότητες τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ

κατάσκοπος γίνεται δεκτή στό στρατόπεδο τῶν πολιορκητῶν. Καταθέλγει μέ το κάλλος της καὶ τὴν εύφυια τῆς τὸν ἀρχιστράτηγο. Μετά τὸ γεῦμα, πού τῆς παραθέτει ἐκεῖνος καὶ ἐνῷ πιὰ εἶναι μεθυσμένος, αὐτὴ τὸν ἀποκεφαλίζει! Πάιρνει τὸ κεφάλι του καὶ τὸ στήνει στό στρατόπεδο τῶν Ἐβραίων, οἱ ὄποιοι τὴν ὑποδέχονται μὲ ἀλαλαγμούς χαρᾶς. Οἱ ἀλλόφυλοι ἔχθροι διαλύονται καὶ ἀποδεκατίζονται, ἐνῷ οἱ Ἐβραῖοι διασώζονται.

Ἡ ἡρωίδα Ἰουδίθ θά μείνει στούς αἰώνες ὡς ὑπόδειγμα ἀφοσιώσεως στὴν πίστη τῶν πατέρων της, παράδειγμα θεοσεβείας, φιλοπατρίας, ἀνδρείας, ἡρωισμοῦ καὶ αὐτοθυσίας⁽³⁾!

— Οἱ ύπέροχες καὶ ἡρωικές γυναικεῖες μορφές δέν λείπουν ποτέ ἀπό τούς διαφόρους λαούς. **Οἱ σώτηρες γυναικεῖς** ὑπάρχουν **παντοῦ** καὶ **πάντοτε** καὶ δχι μόνον οἱ σωτῆρες ἄνδρες.

— Στό ἐν λόγῳ βιβλίο ἀναγράφονται δρισμένα ἀξιολογότατα ἀπό πολλαπλῆς ἐπόψεως, μεταξὺ τῶν δριών καὶ τὰς ἐξῆς:

«Βάθος καρδίας ἀνθρώπου οὐχ εύρηστε καὶ λόγους τῆς διανοίας αὐτοῦ οὐ διαλήψεσθε· καὶ πῶς τὸν Θεόν, δς ἐποίησε τὰ πάντα ταῦτα, ἐρευνήστε καὶ τὸν νοῦν αὐτοῦ ἐπιγνώσεσθε καὶ τὸν λογισμὸν αὐτοῦ κατανοήστε;».

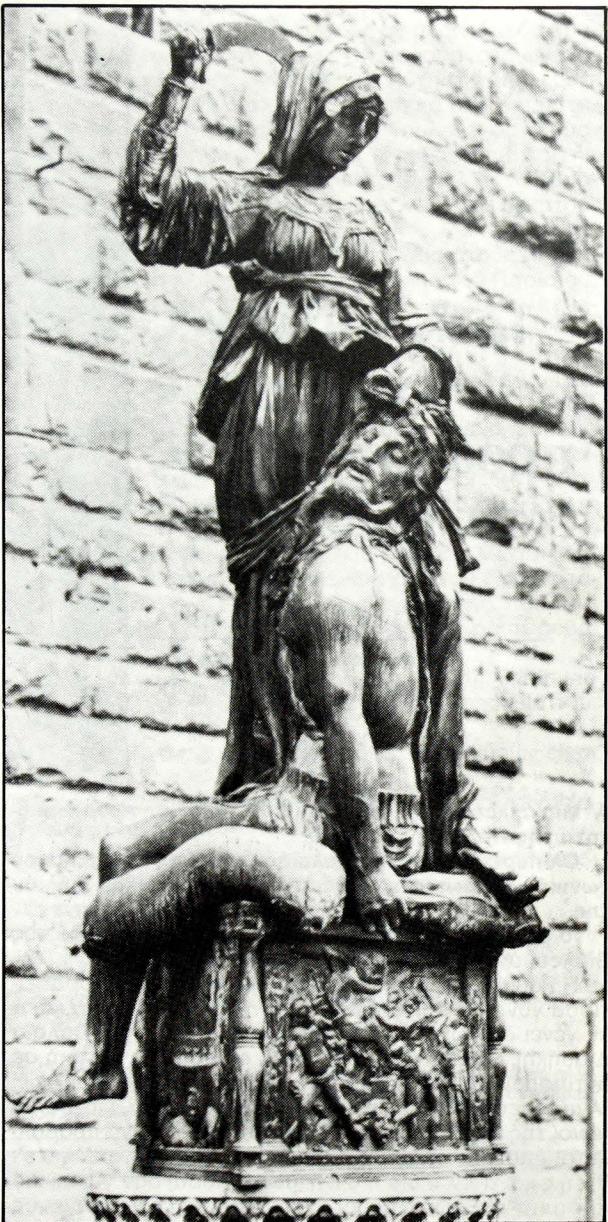
(Ἰουδίθ η' 14)⁽⁴⁾.

2) Ἀκολουθεῖ καὶ ἄλλο **Ιστορικοδιδακτικό βιβλίο** μέ κεντρικό πρόσωπο γυναικεία προσωπικότητα - πρωταγωνίστρια τοῦ βιβλικοῦ δράματος.

Είναι ἡ **Βίβλος «Ἐσθήρ»**. Πρόκειται γιά τὴν Ἐβραία πού είχε γίνει σύζυγος τοῦ Πέρση βασιλιά Ξέρη τοῦ Α' (στό κείμενο ἀναφέρεται ὡς Ἀρταξέρης)⁽⁵⁾.

Τό κεντρικό θέμα είναι ἡ διάσωση τῶν Ἰσραηλιτῶν, κατά τὴν αίχμαλωσία καὶ κατοχή τους τὴν περσική, ἀπό τὴν ἐπιβουλή τοῦ Πέρση πρωθυπουργοῦ Ἀμάν.

Στό βιβλίο αὐτό, μεταξὺ ὅλων, είναι δυνατόν νά διαπιστωθοῦν οἱ **διασυζυγικές σχέσεις** στούς λαούς ἐκείνους (Ἐβραίους καὶ Πέρσες) ἰδιαζόντως δὲ στὶς ἡγεμονικές - βασιλικές οἰκογένειες. Οἱ Ἐβραίες σύζυγοι δέν γονάτιζαν μπροστά στὸν σύζυγο τους⁽⁶⁾, ἀντίθετα ἀπό τὶς Περσέδες (πρβλ. μητέρα καὶ σύζυγο τοῦ Δαρείου νά γονυπετοῦν μπροστά στὸν Μ. Ἀλέξανδρο). Ἡ **Ἐσθήρ** παρουσιάζεται καὶ γονατίζει μπροστά στὸν βασιλιά καὶ σύζυγο τῆς κατά τὸ περσικό ἔθος, γιά νά τοῦ ζητήσει ἀκρόαση. 'Ο πρωθυπουργός τοῦ Ξέρη τοῦ Α', ὁ προειρημένος Ἀμάν ἔξυφαίνει ἔνα δαιμονιώδες ἔξοντωτικό σχέδιο κατά τῶν Ἐβραίων, οἱ ὄποιοι, ὅπως προείπαμε, βρισκόντουσαν ὑπόδουλωμένους στούς Πέρσες. Τό ἐνστικτο τῆς ἐπιβιώσεως παρακινεῖ τούς Ἐβραίους ν' ἀντισταθοῦν μ' ἔντα τρόπο καταπληκτικά ἐνεργητικο. 'Ο Μαρδοχαῖος, θεῖος τῆς βασιλισσας (πρβλ. ἀντικατασκοπεία), πληροφορεῖται τό σχέδιο τοῦ Ἀμάν καὶ ἐνημερώνει σχετικά τὴν ἀνηψιά του Ἐβραία βασιλίσσα τῶν Περσῶν. "Οταν ἐκείνη εἰσέρχεται στὴν αἴθουσα τοῦ θρόνου στὰ βασιλικά ἀνάκτορα στὰ Σοῦσα, γιά νά ἀναφερθεῖ στὸν σύζυγο τῆς βασιλιά, καθισμένο στὸ θρόνο του, τὴν παρεμποδίζουν οἱ σωματοφύλακές του, γιατὶ ἀπαγορεύσταν ἀκόμη καὶ στὴ βασίλισσα σύζυγο νά παρουσιαστεῖ αὐθόρμητα καὶ αὐτόκλητα στὸν μονάρχη ἀνδρα της. Μέ ἐπέμβαση του, ἀφήνεται ἡ γυναίκα του ἐλεύθερη νά προσέλθει (τό θέμα αὐτό καὶ ἡ προσωπικότητα τῆς Ἐσθήρ ἔχει ἐμπνεύσει μουσουργούς καὶ ζωγράφους)⁽⁷⁾. 'Η ἡρωική καὶ φιλοπατρική Ἐσθήρ ἀποκαλύπτει στὸν ἡγεμόνα τὸ καταχθόνιο σχέδιο τοῦ **ἀντισιωνισμοῦ καὶ ἀντισημιτι-**

«Ἰουδίθ καὶ Ὁλοφέρνης».

σμοῦ⁽⁸⁾ τοῦ πρωθυπουργοῦ του γιά τὴν ἐδόντωση τῶν Ἐβραίων. Οἱ Πέρσης μονάρχης καταδικάζει σέ σταυρικό θάνατο⁽⁹⁾ τὸν ἀπάνθρωπο πρωθυπουργό του. 'Ο Μαρδοχαῖος (Ἐβραῖος) ἀναλαμβάνει τό πρωθυπουργικό ἀξιωμα, πού τοῦ ἀνατέθηκε σέ ἐνδεική εὐγνωμοσύνης ἐκ μέρους τοῦ ἡγεμόνα, τὸν ὄποιο εἶχε ἀλλοτε σώσει ἐκεῖνος. 'Η γενοκτονία τῶν Ἐβραίων, τὴν ὄποια ἐξύφαινε ὁ Ἀμάν, ἔξουδετερώνεται καὶ σώζεται ἔτσι ἐνας ὀλόκληρος ὑπέροχος ἀνυπεράσπιστος λαός, πού μοναδικός δμως φύλακάς του, ὅπως καὶ ὅλων, είναι ὁ Θεός «τῶν πάντων» ἐπόπτης καὶ σωτήρας (Ἐσθήρ ε' 1α)⁽¹⁰⁾.

Τρεῖς ύπεροχες γυναικεῖς προσωπικότητες τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ

Σημειώσεις

Τά ώς ἄνω θέματα, καθώς καὶ οἱ παραπομπές καὶ ύποσημειώσεις μάς ἀποτελοῦν ἀποσπάσματα ἀπό πολυγραφημένες σημειώσεις μαθημάτων μας τοῦ Β'. ἔτους σπουδῶν τῆς Ἀρσακείου Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας, μέ τίτλο «Βιβλικά γραμματολογικά καὶ ἐρμηνευτικά ζητήματα», ἀκαδημ. ἔτος 1981 - 82.

(1) Γιὰ τὴν «δεκάτην» καὶ τὴν «κοινωνικὴ μέριμνα γιὰ τοὺς ἀκτήμονες» στὸν Ἰουδαϊκὸ κόδιμον βλ. Ι'. Δρούλα, Ἰουδαϊσμός. Περιοδικό «Χρονικά», δργανον τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑλλάδος, ἔτ. Η', ἀρ. 76 - 77, Ἀπρίλιος, Μάιος 1985, σ. 19.

(2) Γιὰ τὴν πολλαπλὴ ἀξία αὐτοῦ τοῦ βιβλίου καὶ τὰ ἀνάλογα θέματα καὶ ζητήματά του βλ. Παναγ. Μ πρατσιώτος εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην, Ἀθῆναι 1937. Τό βιβλίον τῆς Ἰουδείθ, σ. 231 - 238. Πρβλ. Ἡλία Μουτσούλα, Ἰουδαϊσμός, Θρησκευτικὴ καὶ Ἡθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, Ἀθῆναι 1965, τόμ. 6ος, στ. 941 - 943.

(3) Ἡ προσωπικότητα, ἡ μορφὴ καὶ ἡ ἀνδρεία τῆς Ἰουδαϊτ ἀποβαίνουν θέμα ἐπιφανῶν Εὐρωπαίων καλλιτεχνῶν - ζωγράφων καὶ μουσουργῶν σὲ ἀνάλογα ἔργα τους. βλ., μεταξύ ἄλλων καὶ θαυμασίο πίνακα Ν. Κούνελα καὶ Κην († 1865) μὲ τὴν ἀνάλογη παράσταση, πού ἐκτίθεται στὴν Ἐθνικὴ Πινακοθήκη Ἀθηνῶν. Πρβλ. καὶ μεγαλειώδες καὶ μελωδικώτατο Ὀρατόριο Vivaldi, Ἰουδαϊθ.

(4) Τὸ ἀνωτέρω μᾶς θυμίζει παρόμοιο τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς σοφίας: «ψυχῆς πείρατα ἵνων οὐκ ἀνέξεύριο, πᾶσαν ἐπιπορευόμενος ὅδον οὐτῷ βαθύν λόγον ἔχει». Ἡ ράκλειτος, ἀπόσπασμα 45. Πρβλ. «ἀυτό πού πρέπει σ' αὐτήν τὴν καρδιά τὴν βαθιά σάν ἀβύσσοσ» Ch. Baudelaire, Paris 1890, σ. 112 (πόιημα L'ideal).

(5) βλ. λεπτομέρειες σὲ Π. Μ πρατσιώτος εἰς Εἰσαγωγὴ εἰς Π.Δ., σελ. 238 - 249. Γιὰ τὸν ἐρωτομανή Ξέρεξην βλ. Ἡρόδοτος ΙΧ 108 - 113 (Δ. Μαρώνιτη, εἰσαγωγὴ, μετάφραση καὶ τρία δοκίμια, Ἡρόδοτος, Ἐπτά νουβέλες καὶ τρία ἀνέκδοτα, Ἀθῆναι 1981, σ. 124 - 135, 182, - 194).

(6) Πρβλ. ὅτι ὁ Σολομὼν σηκωθῆκε ἀπό τὸ θρόνο του γιά νὰ προϋπαντήσει τὴν μητέρα του Βηρσαβέε, ὅταν τοῦ ἐζήτησε ἀκρόαση καὶ τὴν ἐποιθέτησε ἐπί θρόνου στά δεξιά του (βλ. Γ'. Βασιλ. β'. 19).

(7) βλ. ἀπό τὰ ὑπεροχώτερα ἔργα τοῦ γαλλικοῦ λυρισμοῦ τοῦ 17ου αἰώνα Ι'. Ρακίνα, τραγωδία «Ἐσθήρ».

(8) Γιὰ τὸν Ἀντισωματισμό, Ἀντισημιτισμό καὶ Παγανισμό βλ. Μ. Ριάντε, Ἀντισημιτισμός, Ἀντισωματισμός καὶ Παγανισμός, σὲ Χρονικά, δργανον τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑλλάδος, ἔτ. Δ', τεῦχ. 44, Δεκέμβριος 1981. Κισλέβ 5742, σ. 3 - 5.

Δρούλις - ἄρθρα - παραπομπές

9) Ἐσθήρ

α) Γιὰ τὴν ἐορτὴ τῶν Κλήρων (Purim) βλ. Βασιλ. **Βέλλα**, «Ἐβραϊκή Ἀρχαιολογία», Ἀθῆναι 1980, σ. 214 - 215. Εἰδικότερα γιά τὸ βιβλίο τῆς Ἐσθήρ βλ. Ἡλ. **Οικονόμου**. Τό βιβλίο τῆς Ἐσθήρ, Ἀθῆναι 1967.

β) Γιὰ τὴν ποινὴ καὶ τὸ μέσο - δργανο τοῦ σταυρικοῦ θανάτου βλ. Λ. Φιλίππιδος οὐ, Ἰστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθῆκης ἐξ ἀπόψεως παγκοσμίου καὶ πανθρησκειακῆς, Ἀθῆναι 1958, σελίδες βλ. σὲ λήμμα σταύρωσις, σελ. 1027 καὶ εἰκόνες σελ. 979 κ. ἐξ - πρβλ. Γεωρ. Γρατσέα, δ σταυρός, σύντομος βιβλιοίστορική μελέτη, Ἀθῆναι 1967.

(10) Θέματα - προβλήματα σχετικά μέ τὸ ὡς ἄνω πρόσωπο, τὸ βιβλίο, τὸ σκοπό του, τὴ θρησκευτικὴ διδασκαλία, τὴν Ἰστορικότητα, τὴ χρονολογία κ.ά. (δηλαδή γραμματολογικά ζητήματα) βλ. Ἀλεξίου Κνιάζεφ, «Ἐσθήρ», Θρησκ. καὶ Ἡθ. Ἐγκυκλοπαιδεία, Ἀθῆναι 1964, τόμ. 5ος, στ. 905 - 908. Τὸ δόνομα Ἐσθήρ (ἐβραϊστὶ Esther, ἵσως προήλθε ἀπό τὸ δόνομα τῆς βασιλώνιας θεᾶς Ἰστάρ (βλ. ἐνθ' ἀνωτ. στ. 905). Κατ' ἀλλη ἀποψῃ «ἡ Ἐσθήρ ὡς κόρη ἐκαλεῖτο Ἀδασά (Μυρτιά), ὅταν δέ ἔγινε βασιλισσα τῆς Περσίας, δόνομάσθη Ἐστέρ ἐκ τοῦ περσικοῦ «σιταρά» (= ἀστρον). Κατά τὸν Ρώσελ δύμως ἡ δόνομασία προήλθεν ἐκ τοῦ περσικοῦ «στρε» (= παρθένος)». Ισ. Καμπέλη, «Ἐσθήρ», Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν ΗΛΙΟΥ, τόμ. Η', σ. 326.

Σὲ ἀνάμνηση τῶν γεγονότων πού ἀναγράφονται στὸ ὡς ἄν-

Ἡ Ρούθ στὴ σκηνὴ τοῦ Βοάλ (ἄνω εἰκόνα) καὶ τὸ χωράφι μὲ τοὺς θεριστές (κάτω εἰκόνα).

βιβλίο θεσπίσθηκε ἡ ἐօρτὴ τῶν Purim η τῶν κλήρων, γιατὶ ἡ μέρα πού ἔμελλε νά είναι γιὰ τοὺς Ἰουδαίους ἡμέρα πένθους, ἔγινε γι' αὐτούς, ἡμέρα ἀγαλλιάσεως (Ἐσθήρ θ' 17 - ι' 3). βλ. Ἄλ. Κνιάζεφ, ἐνθ' ἀνωτ., στ. 906.

ΧΡΟΝΙΚΑ ΙΒΡΩΝΟΤ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2-104 39 ΑΘΗΝΑ

τηλ.: 88.39.951

·Υπεύθυνος σύμφωνα μὲ τὸ Νόμο:
·Ο Πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. Ἰωσήφ Λόβιγγερ
Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Λακωνία - Σπάρτη, καί Ἰσραήλ

ΤΟῦ κ. ΔΗΜ. ΚΑΛΛΙΑΝΗ

Ἱστορικοῦ καὶ λαογράφου τῆς Λακεδόνος

Στίς διαιώνιες σχέσεις τῶν Λακώνων - Σπαρτιατῶν μέ τούς Ἰουδαίους, ύπάρχει ἔνα μελανό σημεῖο. Καὶ εἶναι αὐτό ἡ συμπεριφορά τοῦ ἐκεῖ μονάσαντος δσίου Νίκων τοῦ Μετανοείτε (968 - 998), ὁ ὄποιος γιά τὴν ὑπέρ τοῦ Χριστιανισμοῦ δράση του, θεωρεῖται πολιούχος μὲ μεγαλοπρεπή, ἐπώνυμο ναό, ἀν καὶ δέν εἶναι ὁ πρωτεργάτης τῆς διαδόσεως τῶν εὐαγγελικῶν ἐντὸλῶν στήν Λακωνία - προηγοῦνται ἀλλοὶ Ἱεραπόστολοι καὶ μεταξύ αὐτῶν ὁ φιλάνθρωπος "Ἄγιος Θεόκλητος, Ἀρχιεπίσκοπος Λακεδαιμονίας, ὁ θαυματουργός (9ος αἰών). Τά αἴτια τῆς ἀντιουδαϊκῆς συμπεριφορᾶς τοῦ μοναχοῦ αὐτοῦ, ἡσαν κυρίως ὁ θρησκευτικός φανατισμός ὁ ὄποιος ἔξακοντίζονταν μέχρι τῆς γενικῆς εὐθύνης δλων τῶν Ἰουδαίων γιά τὸν σταυρικὸ θάνατο τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ μοναχὸς Νίκων καταχόταν ἀπό τὴν Παφλαγονία - τὸν βυζαντινὸν Πόντον, καὶ διέτρεξε δλόκληρη σχεδόν τὴν Ἑλλάδα, κηρύσσοντας τὸ Εὐαγγέλιο. Παρέμεινε δμως, στή Λακεδαιμονία - Σπάρτη, καὶ συνέβαλε στὸν ἐκχριστιανισμὸ τῶν Ἐζεριτῶν καὶ Μιλιγγῶν - Σλάβων, πού εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὸν Πάρνωνα καὶ Ταῦγετο, καὶ ἡσαν πολυθεϊστές - εἰδωλολάτρες.

Οἱ Ἰουδαῖοι τῆς ἐποχῆς ἔκεινης, διαβιοῦσαν στήν Λακεδαιμονία - Σπάρτη, ἐπί μακράν σειράν ἐτῶν, καὶ ἀσκοῦσαν διάφορα βιοτεχνικά ἐπαγγέλματα, κυρίως τοῦ βυρσοδέψου, καὶ ἐπιδίδονταν στὸ γενικὸ ἐμπόριο. Ὁ Ἱστορικὸς Χόπφ σημειώνει:

Στή Λακεδαιμονία ἐδρεύουσι πλούσιοι καὶ εὐπαίδευτοι οἰκήτορες ἀλλά, μεταξύ αὐτῶν δέν εἶναι πρωτοφανεῖς, ὅπως καὶ στή λοιπή Ἑλλάδα, οἱ βιαιοπραγίες. Ἰδως δέ, ὅπως ἡταν ἐπόμενο, ὑφίσταντο πολλά δεινά ἀπό τὸν φανατισμὸ τῶν Χριστιανῶν, οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ ὄποιοι στή Λακεδαιμονία, καθώς καὶ σέ ἄλλες πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἀποτελοῦσαν μικρές κοινότητες.

Πολύ ἀρχαῖες, ἀλλωστε, ύπηρξαν οἱ σχέσεις Σπαρτιατῶν καὶ Ἰουδαίων καὶ ἐθεωροῦντο, μεταξύ τους, συγγενεῖς λαοί. Διεταράχθησαν μόνον ἐπί τῆς περιόδου τοῦ μοναχοῦ Νίκωνα καὶ τὰ τρόπον ἀντιχριστιανικὸν ἐνῶ οἱ κύριοι ἔχθροι τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ πράξεις βίας καὶ λη-

στρικές, ἡσαν οἱ εἰδωλολάτρες Σλάβοι τῆς περιοχῆς.

Ο ὄρος τὸν ὄποιον ἔθεσε ὁ Νίκων στούς τότε Σπαρτιάτες προκειμένου νά ἐπισκεφθεῖ τὴν πόλη τους, μέ διωγμό τῶν Ἰουδαίων — ὑπέφερε ἡ Σπάρτη ἀπό τὴν ἐπιδημία τοῦ λοιμοῦ - χολέρας καὶ ἐπέθαιναν σωρηδόν οι κάτοικοι — ἀποτέλεσε ψυχολογικὴ δοκιμασία γιά τούς ἐκπροσώπους τῆς πόλης καὶ ἀσφαλῶς ὑπεχώρησαν γιά εύρυτερους κοινωνικούς λόγους. Ὁ ὄρος δμως αὐτός δέν τιμᾶ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἱεραποστόλου Νίκωνα γιατί, μεταξύ τῶν πασχόντων καὶ ἀποθησκόντων, θά ἡσαν καὶ πολλοὶ ἀνάτιοι Ἰουδαῖοι.

Οἱ ἐκδιωχθέντες Ἰουδαῖοι ἐγκατεστάθησαν στά τρία χωριά: Τρύπη, Ἀναβρυτή, ἐπί τοῦ Ταυγέτου, καὶ στά Τσίντζινα, ἐπί τοῦ Πάρνωνα. Καὶ ἐκεῖ ἀσκοῦσαν τό ἐπάγγελμα τοῦ βυρσοδέψη (ταμπάκια) μέχρι τά τελευταῖα, πρό τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου, ἐτη κυρίως ἡ Αναβρυτή σὲ μεγάλη-ἐκταση καὶ είχε καλύψει τὸν κλάδο τῆς ύποδηματοποίας καὶ τῶν μαλλίνων ὑφαντῶν γιά οἰκιακές χρήσεις (σαζίματα, ντορβάδες γιά τά ἐλαιοτριβεῖα), σὲ δλόκληρη τῆς Πελοπόννησος.

Φαίνεται δτι οἱ τότε Ἰουδαῖοι, μέ τὸν καιρό ἀφομοιώθηκαν, μέ τούς ἐντοπίους γιατί δέν ἐπιμαρτυροῦνται μετακινήσεις καὶ ἐκπατρισμός τους. Μᾶς ἀφησαν τίς ἐπιδέξιες βιοτεχνικές τους ἐπιδόσεις καὶ τὸν τρόπο ἐμπορίας γιά πολλού αἰώνες. Καὶ οἱ Λάκωνες - Λακεδαιμόνιοι ὀφελούμε εύγνωμοσύνη στούς πρωτοπόρους βιοτέχνες Ἰουδαίους τῆς βυζαντινῆς Λακεδαιμονίας.

Καὶ τά τρία αὐτά λακεδαιμονικά χωριά ύφιστανται καὶ σήμερα καὶ θεωροῦνται οἱ κάτοικοι τους πολύ προσδευτικοὶ καὶ ἐφευρετικοὶ στό ἐμπόριο.

Ἀκόμη καὶ στήν ἀλλοδαπή (ΗΠΑ), ἀποδεικνύουν τή ζωτικότητά τους σὲ πολλά ἐπαγγέλματα καὶ θεωροῦνται ἐπιτυχόντες ἐμποροὶ καὶ καταστημάτορες. Εἶναι δέ σημαντικοὶ δωρητές πρός τίς γενέτειρές τους.

Στό χωριό Τρύπη, πρός τὸν Μυστρᾶ, δείχνεται καὶ ὀνομάζεται ἀκόμη, τό νεκροταφεῖο τῶν τότε Ἐβραίων.

(Γιά το Ἰδιο θέμα ἔχει δημοσιευθεῖ ἄρθρο τοῦ Zvi Anveri, «Οι Ἐβραίοι τοῦ Μυστρᾶ», «Χρονικά» τ. 40, [Ιούνιος 1981].)

Λακωνία — Σπάρτη καί Ἰσραήλ

Σπάρτη

Σπάρτη πόλις - κράτος στήν Πελοπόννησο, όνομάζετο Μυστράς τήν περίοδο τῶν Σταυροφοριῶν. Ἡ παλαιότερη πληροφορία περί σχέσεων μεταξύ Σπάρτης καί Ἐβραίων περιέχεται σέ επιστολή πού λέγεται ότι ἐστάλει ἀπό τὸ Ἀρείο, βασιλιά τῆς Σπάρτης (309 - 265 π.κ.π.) πρός τὸν Ἀρχιερέα Ὄνια Α' (Α' Μακ. 12:20 - 23). Στήν ἐπιστολή αὐτή ὁ Ἀρείος ἀπευθύνει τούς χαιρετισμούς του πρός τούς Ἐβραίους καί προτείνει τή σύναψη πλήρους συμμαχίας, τονίζοντας: «Τά ζῶα καί τὰ ἀγαθά σας εἶναι δικά μας, καί τὰ δικά μας, δικά σας». Ἀναφέρεται επίσης σέ μια γραπτή παράδοση ότι οἱ δύο λαοί εἶναι ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ (βλ. Ἰώσηπος, λάρχ. 14:255). Ἡ πληροφορία αὐτή συμπεριλαμβάνετο, προφανῶς, σέ κάποιο ἀπό τὰ βιβλία περὶ τῆς γενεαλογίας τῶν ἔθνων, τά δόποια ἡταν διαδεδομένα κατά τήν ἐλληνιστική περίοδο ἢ μπορεῖ νά πηγάζει ἀπό τό εύρυτατα γνωστό ἔργο τοῦ Ἐκαταίου ἀπό τά Ἀβδηρα. Είναι πιθανόν διότι ἡ τότε πολιτική κατάσταση, οἱ σχέσεις μεταξύ Πτολεμαίων καί Σπάρτης ἀπό τή μιά μεριά, καί Ἐβραίων ἀπό τήν ἄλλη, νά ἀποτελεῖ τό ὑπόβαθρο αὐτής τῆς συμμαχίας, καθώς ἐπισῆς κάποια ταύτιση ἰδεών, (βλ. Y. Baer, περιόδ. «Zion», 17, 1952). Ὁ Ἰώσηπος πού καταχωρεῖ τό κείμενο τῆς ἐπιστολῆς (Ἀρχ. 12:22 - 26), προσθέτει κάποιες λεπτομέρειες πού δέν ἀναφέρονται στό βιβλίο Α' Μακαβαίων. Στό ἴδιο βιβλίο καταχωρείται ἐπίσης μιά ἐπιστολή του Γιόχαναν τοῦ Χασμοναίου πρός τούς Σπαρτιάτες καί μιά ἐπιστολή τοῦ Συμεών τοῦ Χασμοναίου πρός τούς Σπαρτιάτες (14: 20 - 23). Ὁρισμένοι μελετήτες θεωροῦν αύτές τίς ἐπιστολές ἐν μέρει ἡ τελείων φανταστικές, (βλ. F.M. Abel, «Les livres des Maccabees» (1943), 231 - 3). Μαρτυρίες ἐπιβεβαιωτικές αὐτῶν τῶν σχέσεων ὑπάρχουν στό βιβλίο Β' Μακαβαίων (5:9), ὅπου περιγράφεται ἡ διαφυγή τοῦ Ἀρχιερέα Ἰάσωνος στή Σπάρτη, διότι ὁ λαός ἐκεὶ συγγένευε μέ τόν δικό του. Οἱ κάτοικοι τῆς Σπάρτης μνημονεύονται

ἐπίστης στό Α' Μακαβαίων (15:23), εἶναι ἀμφίβολο ὅμως ἂν μποροῦμε νά συμπεράνουμε ἐξ αὐτοῦ τήν ὑπαρξή ἐκεὶ ἐβραϊκής παροικίας, διώς ὥρισμένοι μελετήτες προσπάθησαν νά κάνουν. Δέν ὑπάρχει σαφής ἀναφορά περί ἐβραϊκής παροικίας στή Σπάρτη, καίτοι Ἐβραίοι ζούσαν στήν Πελοπόννησο κατά τόν α' αἰώνα κ.π. (Φίλων, «Legatio and Gaiun», 281).

Κατά τόν δέκατο αἰώνα ὑπήρχαν Ἐβραίοι στή Σπάρτη πού ἀσχολοῦντο μέ τό ἐμπόριο. «Οταν ἔξπασε μιά ἐπιδημία στή Σπάρτη, ὁ μοναχός Νίκων (10ος αἰώνας) ἀρνήθηκε νά προστρέξει σέ βοήθεια τοῦ χωριοῦ μέχρις ότου οἱ Ἐβραίοι, πού ἀποτελοῦσαν ἐμπόδιο γιά τή διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐκδιώκοντο ἀπό ἐκεῖ. Οι παροτρύνσεις του ἡταν ἀναποτελεσματικές. Ἡ παρουσία Ἐβραίων ἀναφέρεται ἀργότερα κατά τήν περίοδο τῆς βασιλείας τῶν Παλαιολόγων Αυτοκρατόρων (1261 - 1453). «Οταν ὁ Sigismondo Malatesta κατέλαβε τόν Μυστρά τό 1465, ἔκαψε τήν Ἐβραϊκή συνοικία. Ὑπάρχουν μαρτυρίες περί ἐβραϊκής παρουσίας κατά τόν 160 καί 170 αἰώνα. Ἀσχολούντο μέ τήν ἐπεξεργασία τῆς μετάξης καί τό ἐμπόριο. Ο Γάλλος συγγραφέας Chateaubriand πού ἐπισκέφθηκε τήν Ἑλλάδα τό 1806, ἀναφέρει μιά ἐβραϊκή συνοικία στή Σπάρτη. Κατά τήν Ἑλληνική Ἐπανάσταση (1821 - 1829) οἱ Ἀλβανοί, πού εἰσέβαλαν στήν Πελοπόννησο, κατέστρεψαν τήν Ἐβραϊκή κοινότητα.

Βιβλιογραφία: F.R. de Chateaubriand, «Iteneraire de Paris a Jerusalem» 1 (1859), 161, 166. M. Schwab, «Rapport sur une Mission de Philologie en Grece» (1913), 117. A. Andreades: «Economic History Iβ, (3) (1934 - 37), 1 - 23. Rosomes, «Togarmah», 3 (1938), 129 - 200.
("Ἄρθρο τῆς ἐγκυκλοπαίδειας Judaica, τόμος 15, σελ. 256.)

ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΓΑΛΛΟΥ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ

Καί τό Παρίσιο ἔκανε τό καθῆκον τού...

«Στίς 16 καί 17 Ιουλίου 1942, 13.152 Ἐβραίοι συνελή- φθησαν στό Παρίσιο καί στά περίχωρά του, μετεφέρθησαν κι ἐκτελέσθηκαν στό "Αουσβίτς. Στό χειμερινό ποδηλατοδρόμιο, πού βρισκόταν σ' αὐτό τό χώρο, 4.115 παιδιά, 2.916 γυναίκες καί 1.129 ἄνδρες ἐγκλείστηκαν ύπο ἀπάνθρωπες συνθήκες ἀπό τήν ἀστυνομία τῆς κυβερνήσεως τοῦ Βισύ, ὑστερά ἀπό διαταγή τῶν ναζιστῶν κατακτητῶν. Αύτοι πού προσπάθησαν νά τούς βοηθήσουν, ἃς ἔχουν τίς εὐχαριστίες. Περαστικέ θυμήσουν».

Αύτό είναι τό κείμενο τῆς πλάκας πού ἀπεκάλυψε στίς 17 Ιουλίου 1986 (44 χρόνια μετά) δι πρωθυπουργός τῆς Γαλλίας καί δήμαρχος τοῦ Παρισιοῦ κ. Ζάκ Σιράκ, κατά τίς ἐκδηλώσεις τῶν «Ἡμερῶν ντροπῆς καί δακρύων».

Μιλώντας δι Γάλλος πρωθυπουργός εἶπε δι «εἶναι ἀ- παραίτητο νά μήν ξεχνᾶμε αύτούς τούς μάρτυρες ὅχι γιά νά διατηρήσουμε τό μίσος, τό πνεύμα τῆς ἐκδικήσεως καί τής ἀνταποδόσεως, ἀλλά γιά νά τιμούμε αύτούς πού ὑπέφεραν τόσο σκληρά καί γιά νά ἐκφράζουμε τή θέλησή μας νά μαχόμαστε πάντοτε καί παντοῦ τίς αἰτίες πού δόκηγησαν σέ τέτοια ἐγκλήματα».

עַץ חַיִם הוּא

Δένδρον ζωῆς είναι ἡ Τορά...
(Παροιμ. 3:18)